

Dones i participació al Casc Antic

Neus Alberich Gonzàlez, Núria Claver López, María Fernández Delkader

DESEMBRE 2000

DONES I PARTICIPACIÓ AL CASC ANTIC

DESEMBRE 2000

**Neus Alberich González
Núria Claver López
María Fernández Delkader**

ÍNDEX

Introducció	1
1- Consideracions teòriques: gènere i participació	4
2- Aproximació al context etnogràfic: el casc antic, població i territori	
2.1- La població	13
2.2- El territori	19
3- Metodologia	24
4- Diagnòstic	
4.1. Mapa de la participació al barri	
A) "Mapa" orientatiu dels canals de participació al barri	35
A.1. Canals no institucionals de caràcter permanent	36
A.2. Canals no institucionals de caràcter eventual	41
B) Aproximació als canals de participació específics de dones	43
B.1. Canals institucionals	44
B. 2. Canals no institucionals de caràcter permanent	48
C) Xarxes formals, interconnexions entre els diferents canals de participació	53
4.2. Dones i participació al casc antic	
A) Presència de les dones als diferents canals de participació: aproximació quantitativa	56
B) Anàlisi qualitatiu de la participació de les dones al casc antic	61
B.1.- Per què participen les dones. Quines són les seves motivacions.	63
B.2.- Demandes i necessitats de les dones del barri	68
B.3. Temes i qüestions en les que han treballat o estan treballant les dones del barri actualment.	73

B.4. La relació participació / vida privada.	
Les dificultats que es presenten a les dones a l'hora de participar.	76
B.5. La percepció del l'espai i la participació al barri	78
B.6. Femisnisme	86
B.7. - Moviment de dones al barri: espai i grups de dones.	88
 5- Reflexions finals	 97
Bibliografia	100
Annexos	
1. Relació entrevistes	105
2. Fotografies	106

INTRODUCCIÓ

El present projecte d'investigació, del qual us presentem aquí la memòria, sorgí de l'interès de les seves autores en el tema de la participació ciutadana i, específicament, per l'interès sobre la presència de les dones en diferents àmbits de la participació social.

El treball i la col·laboració amb diferents associacions i espais, tant de dones com mixtes, a la ciutat de Barcelona com al mateix barri del Casc Antic (grups feministes, associacions de veïns, grup d'immigrants, escola d'adults...) ens havien generat un seguit d'interrogants, la importància dels quals creiem fonamental per a treballar en pro de comunitats més justes i igualitàries, de societats veritablement democràtiques.

En el I Congrés de Dones que es va celebrar a Barcelona els dies quinze i setze de gener de 1999, promogut des de l'Ajuntament, s'evidencià que existeix tota una xarxa de dones organitzades, participant des d'àmbits variats, amb la finalitat d'incidir en la construcció del tipus de societat que desitgen. Les dones que assistiren a aquest acte posaren de manifest la diversitat del que avui en dia significa "ser dona" a la ciutat de Barcelona, amb tot el què implica respecte a objectius, expectatives de canvi... Varen ser-hi presents dones grans i de mitjana edat, dones membres de grups feministes, d'associacions de veïns, de sindicats, dones empresàries, etc. Malauradament, altres col·lectius tenien una representació molt minsa en el Congrés, ens referim fonamentalment a les dones joves i les immigrants.

Una de les conclusions d'aquest acte fou la reivindicació de la Biblioteca Popular de la Dona, coneguda com "la Bonnemaison", situada al bell mig del barri del Casc Antic (Ciutat Vella), com espai per a les dones de la ciutat, recuperant així la seva funció originària, després del trasllat de l'Institut del Teatre, institució que actualment té la seu en aquest edifici.

Aquesta reivindicació estimulà la idea de desenvolupar un projecte d'investigació sobre la participació femenina al barri, indagant on, com, amb qui, per què... s'organitzen les dones en una àrea que està experimentant canvis importants, com són: la presència creixent de grups culturals molt diversos o la recent instal·lació de joves professionals amb un bon

nivell adquisitiu. Es tracta de processos que estan transformant el barri de manera progressiva, tant en la seva configuració urbanística, com en el tipus de relacions que s'hi estableixen, les activitats que són possibles de realitzar-hi o les problemàtiques a les que s'enfronta. La qüestió que ens plantejarem era quines aportacions fan i podrien fer les dones del barri enfront d'aquests processos i quins altres els hi agradaria que s'esdevinguessin. Hem vist com es treballava en aquest sentit des dels grups o associacions ja existents, i en la mesura de les possibilitats i del resultat de la primera fase, s'han buscat vies per fomentar la participació de les dones a través dels canals ja existents o de nous canals. S'investirà sobre les necessitats i els problemes possibles a l'hora de participar i com es veuria la creació d'un espai específic de dones en el barri, quins usos serien necessaris donar-li.

Els objectius generals del treball eren dos:

1. Fer un diagnòstic dels canals de participació que són actualment utilitzats per les dones del barri.
2. Promoure la participació de les dones del barri en diferents àmbits i a través d'estratègies diverses.

Aquests es desglossaven en uns objectius més específics:

- 1.1. Detectar els diferents grups, associacions, col·lectius ja existents en el barri que permetin tenir una visió del teixit social del barri, i conèixer quins són els seus objectius, serveis, activitats... (iniciativa pública o ciutadana).
- 1.2. Explorar la presència de les dones del barri en aquests col·lectius.
- 1.3. Detectar les necessitats i demandes de les dones del barri, per tal d'elaborar propostes que facilitin formes d'organització i de participació adequades per a satisfer-les.

- 2.1. Obrir un canal de participació en el propi barri en la decisió i la gestió d'un espai de dones.
- 2.2. Promoure l'intercanvi d'experiències i coneixements entre els actors socials tant dels que estan organitzats, com dels que no.
- 2.3. Donar a conèixer aquest projecte als diferents actors socials implicats i que esdevingui un catalitzador per a la reflexió i la participació
- 2.4. Aplicar la metodologia de la Investigació-Acció-Participativa (IAP).

Agraïments

Abans d'entrar en matèria volem tenir unes paraules d'agraïment a aquelles persones que ens han acompanyat en aquest projecte recolzant-nos, aconsellant-nos i estimulant-nos. Especialment a aquelles dones que han participat en el treball, dedicant-nos un temps, explicant-nos les seves vides, els seus neguits i els seus desitjos; aquest treball és sobretot un recull de les seves veus i sense la seva inestimable col·laboració no hauria estat possible. Moltes gràcies a totes.

També volem tenir un agraïment per altres persones com l'Eva, en Mohamed i la Nadja que ens han guiat en el nostre endinsament al barri, i els comentaris dels quals han enriquit aquesta recerca.

A més a més volem donar les gràcies per la seva atenció al Departament Municipal d'Estadística de Barcelona. I a la directora de la Biblioteca Bonnemaison pel generós acolliment i l'ofertament de l'espai pel grup de discussió.

1.- CONSIDERACIONS TEÒRIQUES: GÈNERE I PARTICIPACIÓ

La participació ciutadana dins de la literatura clàssica en ciències polítiques es defineix com "la capacitat d'incidir directament en el procés de presa de decisions i d'implementació de polítiques públiques" (Slocum et al., 1995). Altres autors (Quim Brugué et al.) anomenem participació a tots aquells mecanismes que comporten un desplaçament, per petit que sigui, del poder decisor de les institucions cap a persones o grups que no estan involucrats en aquestes. Amb la participació s'aconsegueix que els habitants d'un indret siguin més subjectes socials, amb una major capacitat de transformar el medi on viuen i amb més capacitat de control dels organismes polítics, econòmics i administratius.

El nostre sistema polític: la democràcia, suposa ja un tipus de govern en què el poble exerceix la sobirania, que no es sotmet a cap altra poder. Però el mecanisme per portar a terme l'ideal democràtic és la **democràcia representativa**, que queda recollida en l'article 23 de la Constitució: "*Els ciutadans tenen el dret a participar en els afers públics, directament o per mitjà de representants lliurement elegits en eleccions periòdiques per sufragi universal*", aquest mecanisme s'ha mostrat insuficient per canalitzar totes les possibilitats d'intervenció ciutadana en els assumptes públics. A més a més, podria interpretar-se que els únics canals de participació política són els partits polítics tradicionals i així s'ha anat fent en la pràctica. Els partits polítics són un dels mecanismes de la democràcia participativa, però s'han mostrat insuficients, per canalitzar les inquietuds i les voluntats de la ciutadania per participar en la "*cosa pública*", tal com queda palès amb l'increment d'associacions i organitzacions no lucratives que s'ha donat els últims anys. Cal comptar amb d'altres formes d'organització ciutadana: els sindicats, els col·legis professionals, les associacions, les plataformes... com a instruments de la participació política en aquest sentit ampli. Participació i democràcia haurien de ser sinònims: "Entenem la democràcia com quelcom més que una forma política de govern basada en l'elecció de representants per sufragi universal; l'entenem com un projecte que ha de permetre la realització plena de les persones i que ha d'estar present en tots els àmbits de la vida social, política, econòmica, laboral i cultural" (Àngel Merino, 1997).

A més a més els processos de globalització han generat canvis decisius a dimensió planetària i com diu Mary Nash (2000: 31): "Els espais de contacte de la ciutat

postindustrial actual són expressions plurals de complexes realitats culturals on s'entrecreuen una àmplia diversitat de tradicions polítiques, socials històriques, religioses i de gènere. Herència en part de la societat industrial, de les seves tradicions i història, dels mites urbans i del seu imaginari col·lectiu, la cultura urbana avui també s'articula a partir de les onades migratòries dels últims anys que aporten noves tradicions i d'altres trajectòries culturals i històriques de dimensions més globals", per això l'advertència de Villasante (1998: 28) sobre la representativitat democràtica és del tot pertinent "Estamos en una sociedad económicamente polarizada según nos informan economistas y sociólogos, y en proceso de agudización de esa tendencia, donde además nuevas formas generacionales y culturales o multiétnicas no hacen sinó hacer más complejas la gobernabilidad de ciudades y países. En estas situaciones, ¿cómo es posible representar a la mayoría representando sólo a los tipos medios? ¿Cuáles son los canales para que se puedan expresar tantas minorías culturales, económicas, sociales, etc, que no pueden acceder a partidos? El proceso actual de construcción de la democracia tiene que contestar a estas preguntas para ser creíble; no puede refugiarse sólo en decir que representa a la mayoría. En todo caso, ¿para qué la democracia?". I ja no parlem de la participació política de col·lectius com els immigrants que tenen retallats els drets a la participació política.

En aquest treball hem entès **participació** en un sentit més ampli. Per a nosaltres significa prendre part en el que és col·lectiu, en el que va més enllà del que és privat i individual i afecta i interessa al conjunt de la societat o a una part d'aquesta. Per acotar aquest concepte tant ampli, nosaltres hem cregut que es poden establir diferents nivells o graus de participació, que poden anar des de la participació en espais on es poden decidir qüestions que afecten a una part de la societat, a participació que es basa en opinar, a activitats participatives on s'actua o s'intervé i en d'altres on senzillament es fa acte de presència.

La participació ciutadana ha esdevingut en els darrers temps un element de moda, reivindicat per uns i altres. Actualment la major part dels programes polítics la utilitzen, forma part de gran part de les resolucions institucionals, tant internacionals com locals (des del Banc Mundial a la majoria d'associacions i ONGs), s'han generat estudis per a

postgraduats universitaris i sovint per molts projectes és un requeriment per poder accedir a ajuts econòmics i subvencions. Però com adverteixen diferents autors com Villasante (1995) o Solum et al (1995:3) la reivindicació de la participació pot tenir un propòsit realment transformador i d'otorgar participació democràtica i control popular o senzillament és una moda, un mecanisme polític, una estratègia que consisteix en fer sentir a la gent que les reformes no li són imposades, quan en realitat sí que ho són. Sovint allò relatiu a "participació", "involucrament" i "consulta" es defineix més en termes de guanyar l'aprovació dels grups socials més proclius a l'oposició a determinades polítiques o projectes.

Tot depèn de "participació, per a què? Per a quina finalitat?

Participar pot ser col·laborar o opinar públicament sobre una determinada actuació o una política determinada, però per poder-ho fer el primer pas és estar ben informat. Malgrat que la manca d'informació pot inhibir la participació i que el primer mecanisme per promocionar la participació és la informació de la ciutadania, no significa que una població informada sigui més participativa.

Participar, suposa un plus de voluntat, d'intervenció, un sentiment de pertinença a un col·lectiu, a un grup, a una ciutat, a un país... un mínim esbós d'un projecte propi, d'una finalitat pròpia. La participació ha d'anar encaminada a una finalitat. No és en ella mateixa una finalitat, sinó tan sols el mitjà per aconseguir-la (Sánchez Pinoso, 1997).

Quan una associació ciutadana o una entitat o un grup de persones unides per un projecte realitzen activitats per tal de desenvolupar un projecte propi, està participant en la cosa pública, està intervenint des de la seva parcel·la particular, sectorial, petita, limitada... a la vida del seu barri, de la seva ciutat, del seu país.

L'acció socialment interactiva d'expressió i actuació és un mitjà per capacitar els individus en les relacions socials i defensa dels seus drets, però alhora és també una finalitat en ella mateixa en permetre a la gent la realització dels seus potencials i aportar la seva major contribució a la societat en el seu conjunt. A través de la participació s'educa a la societat a vetllar per uns interessos comuns.

La participació s'assoleix en plenitud quan s'aconsegueix l'*empoderament*¹ de la població implicada i significa que la gent és capaç d'organitzar i influenciar el seu accés al coneixement i als processos polítics i als recursos financers, socials, naturals, culturals...

Però es poden constatar que hi ha diferents **nivells de participació**:

Una condició prèvia per a la participació és la **informació**, que és imprescindible perquè pugui existir la participació d'un col·lectiu, per exemple, de veïns/es, d'afectats/des o l'assistència a una assemblea o la intervenció en un determinat projecte. La informació implica també la **formació** ja que la informació que no és compresa no serveix, per aquesta raó a vegades és necessària una tasca prèvia.

Ja hem dit que nosaltres considerem en aquest treball la participació en un sentit ampli. Així, tenim en compte tant les consultes i debats en els quals les persones interessades poden donar la seva opinió, fer suggerències, proposar alternatives i que s'obrin fases de diàleg entre les parts implicades en un procés: associacions, entitats, administració, ciutadania; a la gestió compartida o el treball en comú (la cogestió) o l'autogestió ciutadana, on la presa de decisions és conjunta i l'execució compartida pels membres d'una col·lectivitat.

Per aquesta raó hem entès que en la participació d'una persona en el barri es poden establir tres possibles nivells:

- 1) La pertinença a un determinat col·lectiu, grup, associació, amb seu al barri i que treballa en diferents qüestions relacionades amb el mateix: portant a terme reivindicacions, organitzant activitats i/o oferint serveis (cultura, educació, oci, esport, solidaritat, política...) i dirigides a diferents sectors de la població dins del Casc Antic: joves, immigrants, dones, etc.
- 2) La participació com a usuàries. Una dona pot assistir amb freqüència a activitats, fer ús de serveis, acudir a actes, respondre a les convocatòries que ofereixen les entitats del barri o promogudes per alguna institució local.
- 3) La participació es pot limitar a l'assistència puntual a activitats o convocatòries molt concretes en el barri treballant puntualment en millores específiques, o per qüestions

¹ Terme que és traducció de la paraula anglesa *empowerment*.

lúdiques o culturals, celebracions (festes del barri) o assemblees davant d'un problema concret.

Un altre possible nivell de participació que no considerem, perquè és més una qüestió identitària que política és la que suposa el fer ús dels equipaments i els espais públics del barri: comprar a les seves botigues i al mercat, tenir-hi espais de sociabilitat, de trobada i d'oci dins del barri, etc.

Hi ha gent que malgrat viure o treballar sí que participa en alguns d'aquests nivells, però ho fa fora del barri, en entitats, actes o esdeveniments que no estan relacionats amb aquest àmbit.

Per conèixer el nivell de participació d'un col·lectiu com les dones d'un barri i el seu grau d'*empoderament* cal conèixer quina és la xarxa de serveis i associacions de les que disposen: serveis de l'administració, del tercer sector i els generats per les pròpies dones, i en segon terme, conèixer quina és la xarxa social que s'estableix a partir d'aquests, quina és la participació d'aquestes dones en aquesta xarxa de serveis i d'associacions, tant a títol individual com col·lectiu.

En relació a la **participació de les dones en una entitat o associació concreta** i seguint els diferents possibles nivells de participació que hem definit abans, podem establir uns diferents graus d'implicació de les dones dins d'aquestes organitzacions:

- 1) Implicació com a sòcia activa: es paguen les quotes, es realitzen activitats, es participa en les assemblees o en els òrgans de decisió col·lectius, s'ocupen càrrecs, etc.
- 2) Adherides: participen puntualment en les activitats de l'associació, papallonegen a l'entitat, sovint hi ha una multiparticipació puntual dins de l'entitat i en altres entitats.
- 3) Usuàries dels serveis que ofereix l'entitat.
- 4) Voluntàries: no cobren malgrat que sovint poden fer tasques semblants a una professional, tampoc acostumen a prendre part en la presa de decisions. Les voluntàries i voluntaris més representatius són els que formen part de les entitats juvenils i d'esplai. Hi ha entitats que es nodreixen únicament en el voluntariat i altres

on hi treballen professionals o tècnics però que poden tenir voluntaris, amb una major o menor implicació, realitzant algunes intervencions o serveis.

- 5) Professionals, són dones que cobren pel seu treball en una associació o entitat. Una de les primeres figures que es professionalitza en moltes entitats és la de secretària, encarregada de realitzar totes les gestions administratives i/o burocràtiques.
- 6) Tècniques, són dones també professionals que treballen en una associació i que estan versades en uns determinats coneixements o en una professió (assistent social, medidora cultural, insertora laboral, etc.).
- 7) Finalment, i més com a un apunt sobre el que pot esdevenir en la participació en un futur i no pas com una realitat encara concreta, hi ha la participació virtual: a través de les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

Malgrat l'existència d'aquests possibles nivells o graus de participació, hem d'advertir que no es tracta d'una classificació estricta, sinó que en moltes entitats les persones poden fluctuar al llarg del temps o durant un mateix període en diferents dels nivells. Per exemple, una persona que ha començat com a voluntària en una determinada entitat pot acabar com a professional de la mateixa si té la formació i els coneixements adequats i sovint el seu voluntariat serà positiu en el procés de selecció. O una tècnica pot realitzar també moltes hores de voluntariat fora del seu horari laboral a l'entitat. O una persona en un moment de la seva vida per qüestions de temps o de prioritats pot tenir una participació més puntual en una entitat i estar més implicada en altres moments.

A més a més en una investigació sobre participació com és aquesta, però que alhora té l'objectiu d'incentivar-la s'hi suma la convicció de que la pròpia investigació social ha d'incorporar **metodologies participatives** que incloguin als col·lectius implicats, no tan sols com a objectes d'estudi, sinó també com a subjectes directament implicats en tot el procés. Així mateix, la investigació no es planteja únicament en relació amb coneixements teòrics, sinó també com una recerca d'alternatives pel canvi social i de propostes per la seva aplicació, que es podria realitzar a través d'un treball continuat amb els diferents actors involucrats (persones, grups i institucions).

Treballar des d'aquesta metodologia participativa facilitarà entre les persones implicades el coneixement de la realitat de les altres, d'ells i d'elles; fomentant espais d'educació per a la convivència – intercultural, intergeneracional, etc.

Partim de la base que sense una participació ciutadana efectiva de les dones serà irreal la seva incorporació als processos socials, econòmics, polítics i culturals del seu entorn, en aquest cas el barri de Casc Antic que ens ocupa. Per aquest motiu hem cregut necessari un treball d'aproximació a conèixer i sistematitzar quins són actualment les vies i els canals de comunicació que faciliten i vehiculen la participació de les dones en el barri, quina és la participació real de les dones en aquestes vies i canals, i quines podrien ser noves vies de participació de les dones al barri.

La realització d'un estudi sobre dones i participació avui dia, es presenta amb tant interès com complexitat. Interès, per l'originalitat d'un plantejament d'investigació pràcticament inexplorat fins ara al conjunt de l'estat espanyol. I complexitat, perquè parlar de la participació de les dones suposa avarca un ampli ventall de posicions i alternatives, una gran diversitat d'activitats, trajectòries ideològiques, objectius específics, metodologies d'actuació, àmbits d'incidència, etc.

A pesar d'aquesta diversitat, podem trobar un element comú a les dones que participen: una sèrie de demandes i necessitats a les quals aquestes dones volen donar resposta (Maquieira, V. ; 1995). Aquest factor de l'activitat organitzada de les dones, reflexa, implícita o explícitament, un qüestionament de les relacions de gènere imperants, com veurem al llarg d'aquest treball. Qüestionament que es manifesta a través de tres eixos: la reivindicació de formes d'identitat negades com a dones; el fet de tractar de donar solució a les carències acumulades; la identificació i solidaritat amb altres dones.

Estudiar aquest fenomen és, per això, de gran importància. Perquè suposa rescatar formes d'organització de l'inconformisme de les dones, i detectar les seves aportacions pel seu desenvolupament personal i de la societat en què hi viuen. També és necessari fer sortir a la llum aquest fenomen de la participació de les dones, ja que normalment es manté invisible a la nostra societat, poc sensible davant dels missatges dels grups que, activament, desafien els sistemes de dominació.

A pesar de la importància d'aquest fenomen, tal com ja hem mencionat, no és molta la investigació feta sobre la participació de les dones al conjunt de l'estat, a Catalunya, i a Barcelona en particular. Aquest buit, tant teòric com etnogràfic, ha dificultat el nostre procés, i encara justifica més la necessitat de contribuir a incrementar el coneixement d'aquest tema. A pesar d'això, s'ha de tenir en compte que aquest és un primer estudi exploratori, que ha donat lloc a moltes interrogants i que ha proporcionat nous problemes i línies d'indagació en les quals s'hauria de continuar treballant.

A continuació ens referirem a la participació de les dones del Casc Antic, sobretot, a dos nivells: primer, a nivell dels moviments socials (grups, entitats, plataformes...) del barri; i segon, al que hem denominat "moviment de dones" al barri. Explicarem una mica aquesta segona vessant.

Per moviment de dones entenem aquí un conjunt ampli de situacions : per una banda, aquells grups, col·lectius, xarxes de dones, que es troben amb un objectiu comú -sigui el que sigui- però amb la voluntat de lluitar juntament amb altres dones per tal d'aconseguir-lo ; per una altra, aquelles entitats, moviments, etc., que pretenen afavorir la situació de les dones del barri, partint d'una comprensió de la posició que ocupen en tant que dones.

Aquest moviment ampli de dones (Vargas, V. ; 1991) es caracteritza fonamentalment per la seva heterogeneïtat: en quant als espais de relació, els objectius, etc. Les organitzacions que configuren aquest moviment plantegen demandes molt diferents, a vegades, inclús contradictòries, i no sempre expressen de forma explícita, reivindicacions que apunten a transformar les relacions de gènere (feministes).

La proposta de contemplar el moviment de dones des d'una perspectiva ampla suposa una aposta per la inclusió, i el qüestionament d'una visió essencialista del "ser dona" que implica una uniformització excloent d'altres processos i adscripcions socials (classe social, edat, ètnia, sexualitat, nacionalitat). En definitiva, implica problematitzar la categoria universal "dona" com a constructe homogeneitzador.

La complexitat de les relacions socials configuren als processos de politització de les dones, la consciència de la seva opressió com a dones, i les motivacions per a treballar per un canvi del sistema en què viuen. Moltes dones que rebutgen la denominació "feministes" com a autodefinició, desenvolupen a través de la seva acció col·lectiva, processos personals i objectius socials i polítics que poden tenir lloc dintre d'un projecte ampli d'aspiracions feministes. I també hi ha dones que descobreixen els mecanismes de la discriminació de gènere quan s'organitzen al voltant de problemes que, en principi, no es refereixen directament a reivindicacions de gènere.

Així, parlar d'un moviment ampli, multidimensional, de dones -format per grups i organitzacions diverses- ens porta a acceptar també les múltiples dimensions de les circumstàncies i relacions socials en què les dones estan immerses. A partir de demandes i necessitats diferents, es generen noves relacions socials i problemàtiques que aglutinen i mobilitzen a les dones com a conseqüència de les seves diverses localitzacions estructurals.

Actualment, aquesta idea de la diversitat està al centre del debat en la investigació i el pensament feminista. ¿És la diversitat un perill, un obstacle per l'èxit d'una acció col·lectiva unificada, ja que sembla accentuar allò que separa a les dones i no allò que les uneix? ¿O ha de contemplar-se no com a un augment de la debilitat sinó com l'ampliació de la seva esfera d'influència en incorporar capes cada vegada més amples de població? El debat, que deixarem obert, planteja així si les coalicions o aliances són possibles a través de "polítiques d'identitat" (partint del que som) o a través de "polítiques d'identificació" (partint de l'aprenentatge i la identificació amb altres grups, les seves experiències i lluites). (Brah, A. ; 1991). Qüestió que queda molt bé reflectida en alguns dels plantejaments que ens hem trobat entre les dones del Casc Antic, barri on la diversitat, en totes les seves formes, és una de les característiques fonamentals.

2.- APROXIMACIÓ AL CONTEXT ETNOGRÀFIC: EL CASC ANTIC, POBLACIÓ I TERRITORI

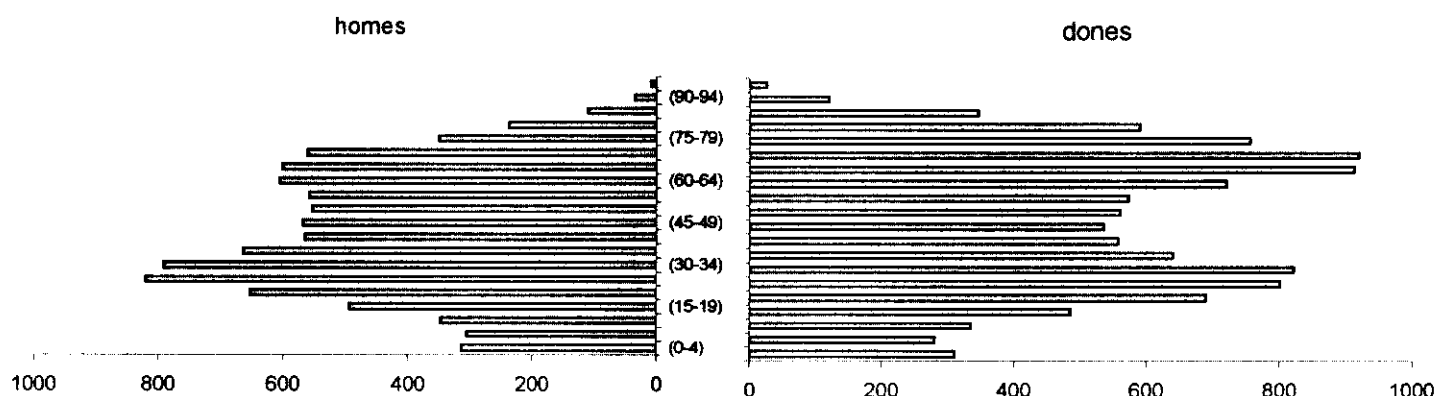
A més de les consideracions teòriques que hem realitzat, considerem que també és important contextualitzar social i espacialment el territori on hem desenvolupat el treball. En aquest apartat assenyalarem les principals característiques de la població del Casc Antic partint de les dades quantitatives ja existents. D'altra banda apuntem els trets més significatius que se'n desprenen d'una primera anàlisi territorial, sense abordar encara la visió del barri que tenen les dones. En aquesta contextualització simplement assenyalarem quines són les característiques físiques del barri, així com els plans urbanístics que afecten la zona. El que sí que fem però, és assenyalar alguns aspectes que més endavant seran tractats a través de la visió de les dones del barri, fent ús de les entrevistes.

2.1.- LA POBLACIÓ

Hi ha algunes idees generalment acceptades sobre les característiques de la població del Casc Antic i en general de la Ciutat Vella. Una d'elles és el fet que la seva població és molt envellida i l'altra fa referència al fet que el nombre d'habitants minva de forma sostinguda. Si bé les últimes dades de què disposem són les que se'n desprenen del Padró Municipal de 1996, aquestes ens permeten contrastar la certesa d'aquestes idees generals. Un altre de les característiques que hom pot copsar fàcilment al Casc Antic i també a la resta del districte és que es tracta d'un espai d'atracció de la població immigrada, no ja provinent de la resta de l'Estat —com ho era algunes dècades enrera— sinó d'altres països. Respecte a aquest tret disposem d'informació més actualitzada a través dels informes que elabora periòdicament el OPIB² i que són els que hem utilitzat.

² Observatori Permanent d'Inmigració de Barcelona.

Gràfic 1: Piràmide d'edats del Casc Antic

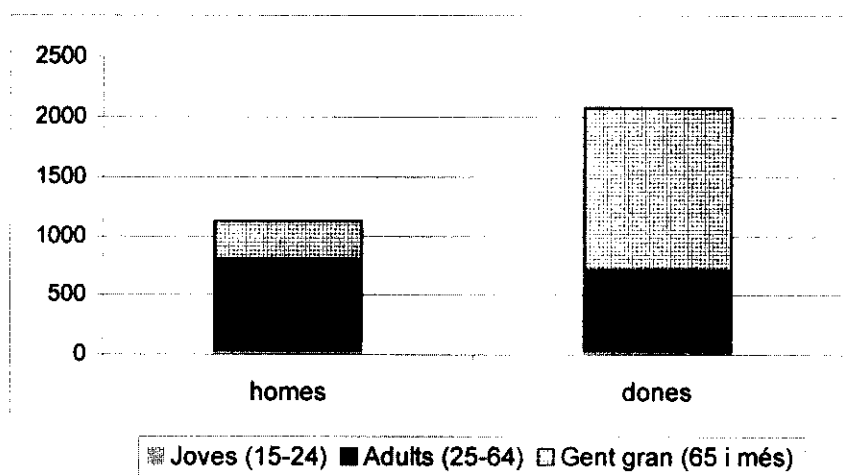

Font: Padró Municipal 1996

El Casc Antic, segons les últimes dades del departament d'estadística de l'Ajuntament té un total de 20.022 persones, 110 menys de les que es registren a l'últim padró de 1996, d'aquestes, el 47,1% són homes i el 52,9% dones. La piràmide d'edats del barri, ens mostra una estructura fortament envellida, de fet aquest és un tret general de tot el districte on més d'un terç de la seva població té més de 60 anys. Al Casc Antic la proporció de persones grans és similar a la de la mitjana del districte, però si analitzem aquesta dada per sexes, trobem que el percentatge de dones de 60 anys i més arriba al 40% del total de la població del barri, mentre que els homes constitueixen només el 27,4 del total. Així doncs, podem constatar com el barri del Casc Antic té una població molt envellida, essent aquest, un grup d'edat amb necessitats específiques. Dins el grup de gent gran **les dones són molt més nombroses** que els homes, donat que tenen la major esperança de vida³ L'envelliment de la població de la zona es tradueix també en una taxa de mortalitat més alta que la mitjana de la ciutat: 16,18 per al Casc Antic i 10,8 per al conjunt de la ciutat. Les precàries condicions d'habitatge, i sobretot la salut diferencial del barri són aspectes que afecten també la taxa de mortalitat.

³ Al barri l'esperança de vida per als homes és de 69,3 anys i de 78,1 anys per a les dones.

Gràfic 2: població que viu sola al Casc Antic per grans grups d'edat.

Font: Padró Municipal 1996

Pel que fa a la població que viu sola, el grup més nombrós són les dones de més de 65 anys, mentre que d'altra banda la població més jove que viu sola –i està censada al barri– és casi inexistent. Aquest fet s'explica per la diferent tipologia dels contractes d'arrendament⁴ que existeixen. Els més grans viuen generalment en pisos amb contractes antics i amb rendes bastant baixes, mentre que els joves emancipats que viuen al barri es veuen obligats a compartir pis per poder fer front als preus de l'habitatge que estan augmentant de forma considerable.

Tot i que hem constatat que el conjunt de gent gran té un pes específic molt important, els grups d'edat quinquennal més nombrosos al barri per a la població masculina són els de 25-29 i 30-34. La població femenina tot i tenir la major proporció de població concentrada a les franges d'edat gran, aquests grups d'edat van seguits dels mateixos que el cas dels homes (de 25 a 34 anys). D'aquestes dades se'n desprèn que al barri estan arribant grups d'edat jova en edat d'emancipar-se. El valor simbòlic del centre urbà i la concentració d'espais d'oci i cultura fan del Casc Antic un lloc atractiu per als joves.

Un altre aspecte central en l'anàlisi socioeconòmic de la població d'un barri és el que fa referència a la seva situació laboral. El fort envelliment de la població es reflecteix en l'alta proporció de població no activa del barri que en el cas de les dones supera el

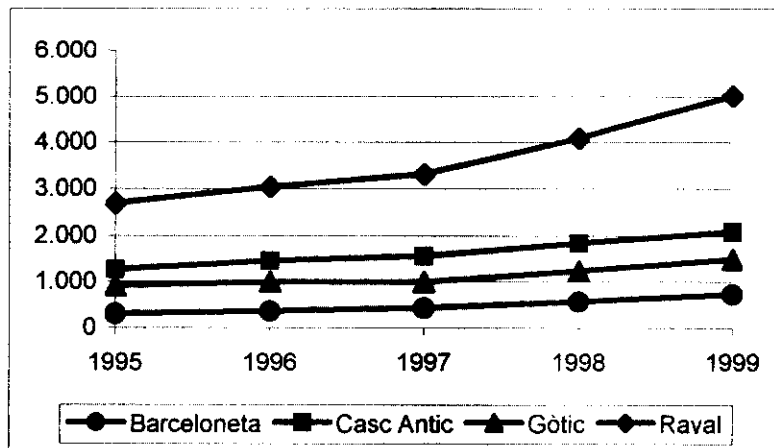
⁴ La forta verticalitat dels habitatges del districte –és a dir un sol propietari per a tot l'edifici– supera el 60% al Casc Antic, essent el lloguer la forma més habitual de tinença dels seus habitants.

l'alta proporció de població no activa del barri que en el cas de les dones supera el 65%. D'aquesta, la major part són dones grans dins el grup de "pensionistes o jubilades"(33.3%), seguides amb bastant diferència pel grup de dones que es dediquen al treball reproductiu fora del mercat laboral, englobades dins el grup "feines de la llar" (14.7%). És important assenyalar que aquestes dades només es refereixen al mercat laboral formal, i que el nombre de dones que treballant dins de l'economia submergida és bastant elevat. Tot i que no disposem de dades concretes, existeix un grup de dones que no surten reflectides com a població activa, però que treballen cosint o realitzant altres treballs de muntatge a casa o a tallers il·legals, o bé realitzen tasques de neteja i servei domèstic sense contracte.

Pel que fa a la població activa, la distribució, segons professions ens mostra alguns trets importants per esclarir l'estructura social del barri. El grup professional més nombrós del barri és el de "tècnics i professionals de suport" (20%) seguit del "tècnics i professionals científics i intel·lectuals"(13.5%), la qual cosa coincideix amb el conjunt del districte i de la ciutat en general. Tot i amb això si agreguem els grups formats per "artesans, treballadors industrials i de la construcció", "operadors, instal·lació maquinària i muntadors" obtenim el 18,6 del total de la població activa. És important destacar el pes específic dels treballadors no qualificats tant al conjunt del districte com al barri (11.3%), en ambdós casos dobla la proporció de la ciutat. D'aquestes dades se'n desprèn que tot i que al barri resideixen grups de tècnics mitjos i professionals -la qual cosa s'explica en gran part per la centralitat de la zona i la proximitat de la major part d'edificis administratius- la mà d'obra no qualificada i els obrers industrials i de la construcció segueixen tenint un important pes al barri.

Si bé hem parlat de l'arribada de grups d'edat jove al barri i la seva atractivitat per a grups professionals, també hem de parlar de la instal·lació al barri de població d'origen estranger. No en va la Ciutat Vella és el districte amb una major proporció de població estrangera de tota Barcelona. Aquesta proporció ha crescut als quatre barris del districte en els últims anys, especialment a partir de 1991 essent el Raval el barri amb una major proporció de persones d'origen estranger seguit del Casc Antic, el Gòtic i a major distància la Barceloneta.

Gràfic 3: Evolució de la proporció d'estrangers respecte al total de residents per barris de Ciutat Vella

Font: OPIB

Si analitzem el Casc Antic de manera específica observem que en els últims cinc anys el nombre d'estrangers que viuen al barri i estan empadronats ha augmentat fins a superar les 2.000 persones, xifra que només supera el Raval. Així, **la proporció d'estrangers al 1999 ens situava al 10,39% del total de la població del barri⁵**. Per nacionalitats, el grup de marroquins és el més nombrós amb bastant diferència -36% del total d'estrangers- seguit pels dominicans -11.9%-, tot i que si agreguem les persones amb nacionalitat dels països de la Unió Europea aquests ocuparien el segon lloc -15.6%- el que en dóna una idea de la importància que està adquirint la immigració comunitària, que es nodreix bàsicament de joves estudiants o bé artistes, professors d'anglès, traductors, etc. Val a dir que pel que fa al nombre d'immigrant estrangers el Padró Municipal no és una font del tot representativa, ja que els immigrants que no tenen permís de residència sovint no apareixen a les estadístiques, de manera que considerarem que les dades que reflecteixen les estadístiques ens serveixen per comparar i realitzar una aproximació, però estan bastant per sota de les dades reals.

⁵ La proporció s'ha calculat considerant la població del Casc Antic en 20.022 persones, xifra que recullia l'últim Padró al 1996. D'altra banda la xifra d'estrangers per al 1999 s'ha obtingut de les dades proporcionades per l'OPIB.

En molts casos la població provinent d'un mateix país s'estableix en una zona determinada del barri com passa amb els dominicans i en menor mesura amb els marroquins. Això s'explica per l'establiment de xarxes informals d'ajuda que tendeixen a agrupar als nouvinguts prop de les àrees d'influència de la seva comunitat d'origen. En conjunt la taxa d'immigració del barri -és a dir, persones que es traslladen a viure a la zona, siguin o no estrangeres- era al 1998 de 21,58 i la taxa d'emigració -les persones que marxen a viure a un altre districte o bé fora de la ciutat- era de 29,77, de manera que tot i rebre fluxes de població immigrant estrangera el barri continua amb la tendència de **pèrdua de població**.

Un altre indicador que ens ajuden a esclarir la situació econòmica de la població del barri és l'índex de capacitat econòmica familiar (ICEF) que té en compte tant els ingressos de les unitats familiars com variables de consum i de situació professional. L'ICEF centrat es basa en un índex Barcelona=100. Al 1996 Ciutat Vella se situava en un 65,4 i el Casc Antic una mica per sobre de la mitjana del districte 69,6 però ambdós àmbits molt per sota del conjunt de Barcelona.

Hem vist com el Casc Antic igual que la resta de barris del districte té característiques que la diferencien de la resta de la ciutat. El fort envelliment de la població fa aflorar problemàtiques que no estan resoltes com la de la gent gran —especialment dones- viuen soles. A més a més, les últimes dades ens indiquen que el Casc Antic continuava perdent població, tot i que és probable que aquesta tendència s'inverteixi degut a la immigració estrangera. En el conjunt de la ciutat el Casc Antic continua essent un barri econòmicament desfavorit -tot i que també han arribat grups de població socioprofessionalment millor situats- l'atur i el baix nivell de capacitat econòmica familiar confirmen aquests trets.

2.2.- EL TERRITORI

Un eix fonamental de la nostra recerca –a més de la participació i la perspectiva de gènere– és l'àmbit territorial, un cop caracteritzada la població del Casc Antic parant atenció a la població femenina, ens disposem ara a contextualitzar el territori. En el disseny del projecte vam delimitar l'àrea d'estudi al barri del Casc Antic. Com veurem més endavant, aquest fet, a més de tenir conseqüències pràctiques de delimitació i concreció del treball, ha emergit com un aspecte essencial -en i per a- la participació ciutadana. Assenyalem, doncs, quines són les característiques físiques del barri i quins són els Plans Urbanístics que l'afecten, així com les conseqüències que han tingut o es preveu que tindran a nivell social.

El Casc Antic, està delimitada per la Via Laietana, el carrer Trafalgar, el Passeig Lluís Companys, el Parc de la Ciutadella i l'Avinguda del Marquès de l'Argentera. En alguns casos, com a la subdivisió padronal actual, també s'anomena a aquest sector: *Parc*. Històricament el Casc Antic estava format pels barris de Sant Pere, Santa Caterina, Portal Nou, La Bòria, Santa Maria del Mar i la Ribera. Tanmateix a les estadístiques oficials, la zona del Casc Antic és anomenada "Parc", terminologia que nosaltres no hem utilitzat en aquest treball.

La reforma urbanística del districte de Ciutat Vella arrenca amb l'establiment de la democràcia local al 1979. El pas cap a Ajuntaments democràtics va facilitar una més alta participació de la societat civil en el disseny de les polítiques urbanístiques al conjunt de Barcelona. Fins i tot, com va passar a Ciutat Vella, les Associacions de Veïns s'enfrontaren als plantejaments oficials i proposaren iniciatives alternatives per tal d'aconseguir millores de l'espai urbà que augmentessin la qualitat de vida als seus barris. En el cas del *Pla de la Ribera* es va donar la unió d'interessos diversos i de vegades oposats -des dels sectors populars residents a la zona, fins a petits propietaris de sòl i comerciants- que s'uniren en aquest front comú. D'aquesta època data l'inici de les diferències entre una banda i l'altra del carrer Princesa, entre el barri de la Ribera i el de Sant Pere, diferència a la qual farem referència al llarg del treball. Tanmateix, aquests moviments es van dotar dels seus propis equips tècnics que van desenvolupar el paper

d'interlocutors en el procés de negociació amb l'administració local i facilitaren que els llenguatges "tècnics" i "veïnals" es trobessin.

Així doncs, un cop que des de l'Ajuntament es va prendre la decisió d'actuar, començà la fase de formulació de les actuacions que disposarà en la seva fase inicial amb la representació veïnal, generalment a través de la incorporació de l'equip tècnic i assessor de cada Associació de Veïns a la comissió redactora de cada Pla Especial.

La segona etapa de la reforma urbanística del districte va començar al 1985, any en què l'Ajuntament de Barcelona demanà a la Generalitat la declaració oficial de tota la zona de Ciutat Vella com a "Àrea de Rehabilitació Integrada". Un requisit per tal que es fes efectiva la declaració va ser refer en un sol text els programes d'actuacions i inversions previstos als diferents Plans de Reforma Interior, que cristal·litzà en l'anomenat document ARI i que inclou els tres PERI – el del Raval, el del Sector Oriental (Casc Antic) i el de la Barceloneta- a més d'un conjunt de propostes per al barri Gòtic. Les característiques comunes que trobem als PERI de Ciutat Vella són:

- 1- Proposar actuacions de reforma urbanística adreçades a dotar el barri de nous **espais públics**. L'estratègia que es va adoptar va ser la de "esponjament".
- 2- Concretar operacions de creació de nous **equipaments** que resolgués els problemes de qualitat de vida de la zona: Centres d'Assistència Primària, escoles i llars d'infants, Centres Cívics, Centres de dia per a la 3ª edat, poliesportius, etc. És a dir equipaments de barri que en aquells anys eren del tot insuficients.
- 3- Incorporar un programa de creació d'**habitatge públic** que en primer terme satisfaria les necessitats creades pel propi programa urbanístic, és a dir real·lotjar els veïns afectats, i en segon terme permetria disposar d'un stock d'habitatges que permetés una política activa de renovació.

És en aquesta època, a mitjans dels anys 80, quan apareixen nous plantejaments urbanístics que s'introduiran en els plans de Ciutat Vella. Són estratègies de

desdensificació basades en les esmentades estratègies d'esponjament. En principi, aquest plantejament intenta conciliar el manteniment de l'estructura urbana existent, amb l'obertura d'espais públics per a l'ús dels veïns. És, doncs, una alternativa per a descongestionar zones interiors i obtenir sòl, que es va concretar en la construcció de places i avingudes peatonals.

D'ençà que el procés de reforma va començar a finals dels anys 70, la participació de les entitats en el disseny dels projectes ha variat. Han passat de fer propostes alternatives, a tenir un paper molt més "vigilant" des d'una posició externa. Tanmateix la unió entre entitats respecte a aquest tema que existia anys enrera sembla diluir-se tot i que tothom està d'acord en què cal agilitzar les obres. No en va el PERI del Casc Antic és el que porta més retràs en tot el districte. Per contra, una de les més importants fites aconseguides pels moviments socials del districte, va ser que tots els veïns expropiats tinguessin dret a ser reallotjats dins el mateix barri. El que les entitats reclamaven era que la reforma no fos dissenyada exclusivament des de dalt, per l'elit de tècnics i arquitectes municipals, sinó que es permetés la participació dels veïns en la reforma.

Pel que fa a la política urbanística de l'Ajuntament, es basa en la filosofia de les anomenades "polítiques de regeneració", que des de fa anys s'estan incorporant als cascos antics de moltes ciutats europees. Aquestes polítiques es basen en la ubicació de focus d'atracció cultural i activitats econòmiques alternatives, mesures incentivades i/o finançades pel govern local. Al Raval, aquesta estratègia és molt més visible, donat que la reforma està més avançada: la construcció del MACBA i la Universitat Ramon Llull a més de l'esponjament que suposa l'obertura del Pla del Raval, ha atret un nou tipus d'activitat econòmica a la zona. Al Casc Antic, la perllongació de l'avinguda Cambó i el redreçament del Mercat de Santa Caterina i voltants és l'equivalent, tot i que degut a l'esmentat retràs de les obres encara no sigui del tot visible. L'objectiu que s'indica com a prioritari en aquestes polítiques -a més de diversificar l'activitat econòmica- és augmentar l'heterogeneïtat de l'espai públic en aquestes zones, sota la premisa que aquest és el principal aspecte per aconseguir la seva pròpia autoregeneració. Dylis Hill (1994) assenyala quins són els perills d'aquest tipus de polítiques, donat que en molts casos

tendeixen a generar un nou procés de segregació espacial i en conseqüència un augment de la desigualtat social.

Aquests plantejaments, inspiradors de gran part de les polítiques urbanístiques a les ciutats europees, es fonamenten en les teories de l'espai públic que van aparèixer com a rebuig de la planificació que s'estava portant a terme a les grans ciutats nord-americanes als anys 70. Jane Jacobs (1997) una de les principals representants d'aquest moviment, afirmava que la planificació inadequada era la causant dels alts nivells d'inseguretat i inhabilitat d'aquestes. Tanmateix considerava que la intensa dinàmica i la diversitat de l'espai públic suposen el factor essencial per a la seva pròpia regeneració, i que les polítiques de renovació urbana que s'estaven portant a terme als districtes de classe treballadora destruïen àmbits d'intercanvi social tradicionals, degut al criteri que utilitzava la classe mitja per definir allò que és un lloc còmode i segur. Si bé el Pla d'Usos -portat a terme als anys 80- va servir per limitar les pensions il·legals i els bars on es concentrava la prostitució de Ciutat Vella, aquesta segona etapa de la reforma està afectant més directament a la desaparició d'àmbits d'intercanvi social tradicional del barri, tot i que apareixen d'altres, arran l'arribada de nova població.

Per últim apuntarem d'altres processos que s'estan produint al barri i que reprendrem més endavant. Com ja hem dit a la zona de la Ribera el procés de regeneració, sobretot pel que fa a l'activitat econòmica, està molt més avançat que a la resta del barri. En aquesta zona trobem locals de nit, bars, galeries d'art, comerç artesà, etc. Es tracta d'una zona amb una activitat econòmica molt específica, no hi ha comerç a gran escala, com als eixos més comercials del Gòtic, sinó una oferta que combina el consum d'oci i cultura per a un públic jove però amb cert poder adquisitiu, situat a la classe mitja. La intervenció pública ha determinat el procés de revalorització urbana, però a canvi de seleccionar zones dins dels districtes, en detriment d'altres. Nadja Monet (1998) estableix diferències entre aquelles zones o barris als quals se'ls considera "antics-guapos", amb edificis rehabilitats, embellits i modernitzats, i els que es classifiquen dins del "vells-impossibles", considerats caduc, sense valor patrimonial, àdhuc per destruir, amb zones d'alta degradació.

En el cas de la Ribera els interessos corporatius d'alguns grups, principalment els comerciants, que s'agrupen a la Plataforma d'Entitats de la Ribera, han fet pressió per tal d'aconseguir millores en el paisatge urbà de la zona, així com aconseguir la peatonalitat d'alguns carrers.

A l'altra banda del carrer Princesa, als barris de Sant Pere i Santa Caterina, gran part dels habitatges es troben degradats i molts estan deshabitats o en runes, la qual cosa contrasta amb els edificis nous que allotgen als expropiats. L'activitat econòmica es basa en el comerç de barri, i proliferen els basars i locutoris telefònics. Com assenyalarem més endavant existeix una forta divisió simbòlica del barri, essent el carrer Princesa la "frontera" entre una zona i l'altra.

3.- METODOLOGIA

La metodologia que hem cregut més indicada per abordar aquesta recerca ha estat una que combinés la recerca més clàssica, dirigida per les investigadores del projecte, integrada per una combinació de tècniques diferents d'investigació, i una altra metodologia més participativa en què a més d'emprar tècniques d'investigació es promogués la dinamització i la participació de les dones del Casc Antic, implicant els propis col·lectius i persones en la investigació.

Hem cregut que a través d'aquesta combinació tècnico-metodològica podíem abordar l'anàlisi d'una diversitat social i cultural des d'una perspectiva dinàmica, i que amb la voluntat profundament dialèctica de la investigació participativa ens aportaria coneixements propositoris i transformadors, i que només així es podien promoure possibles nous canals de participació de les dones del barri i fomentar una cultura realment democràtica com a una finalitat en ella mateixa del projecte. En aquest sentit es pensa que malgrat la finalització oficial de la recerca els possibles nous canals oberts o activats han de tenir ja vida i sentits propis.

El treball de recerca s'ha basat en la combinació de diferents tècniques, cadascuna de les quals ens ha aportat diferent informació, podent creuar-les entre elles i contrastar-les.

El buidatge i anàlisi de lectures diverses

Malgrat que aquest no és un treball conceptual ni teòric durant tot el procés s'ha fet un buidatge i anàlisi de llibres, articles i diaris referents principalment a tres temes:

- Participació
- Gènere
- El barri de Ciutat Vella, i en concret del Casc Antic

Qualsevol d'aquests temes podria donar lloc a un estudi a part, però no era aquest el nostre objectiu, sinó assentar les bases i establir un marc teòric tant de conceptes com de referents en aquestes qüestions. Sobre participació i sobre qüestions de gènere s'ha

escrit molt, però al llarg del buidatge ens adonàrem que eren pocs els treballs que han intentat creuar aquestes dues variables, i creiem que aquesta pot ser una de les aportacions principals d'aquest projecte. La manca de literatura específica sobre aquest tema i d'altres estudis empírics semblants al nostre poden haver suposat que hi ha alguns biaixos propis dels coneixements i interessos de les pròpies investigadores, però ho hem intentat equilibrar amb la recerca de noves fonts i amb la contrastació amb altres professionals i amb els coneixements aportats per moltes dones que treballen dins i fora del barri que ens han enriquit amb les seves crítiques, idees i suggeriments.

Les lectures sobre el barri del Casc Antic, quan n'hem trobat, o sobre la globalitat de Ciutat Vella ens ha servit per tenir un referent sobretot històric de quina havia estat la trajectòria i l'evolució d'un barri, sobretot en termes sociològics i de vida associativa.

S'han consultats:

- llibres, revistes i articles
- materials editats per les diferents entitats del barri (memòries, fulletons, tríptics, projectes, diaris o revistes de les associacions, etc.)
- pàgines d'internet
- diaris: s'han consultat articles de referència ja publicats i s'han recollit tots els articles que han anat apareixent al llarg d'aquest any a la premsa.

L'observació participant

Durant aquests mesos del projecte hem utilitzat aquesta tècnica de recerca en què les investigadores assumint el seu paper, s'han compromès en els límits del seu camp d'observació.

Malgrat que les investigadores del projecte ja teníem un coneixement previ de l'àrea geogràfica i de les activitats que en ella s'hi desenvolupen, per ser veïnes de la zona, per haver participat en activitats i actes diversos, aquests mesos hem realitzat un treball més sistematitzat d'observació i de presència al barri i als diferents esdeveniments que en ell s'hi ha desenvolupat. Es realitzaren visites, passejts, s'accedí a locals comercials o d'oci,

es realitzà observació informal als carrers del barri. Així, s'ha passejat pel barri en diferents franges horàries, en dies laborables i en dies festius, en festes assenyalades i en festes pròpies del barri.

Per deixar constància de tot aquest treball de camp cadascuna de les investigadores ha anotat allò que s'observava, les converses i contactes informals que es donaven lloc a través d'aquesta interacció en el barri i les impressions i suggerències que tota aquesta aproximació ens inspirava en un **diari de camp**. A més el diari de camp ha servit també per contextualitzar les altres tècniques, tot allò que per exemple es donava al voltant d'una entrevista i que no quedava enregistrat en les cintes magnetofòniques (converses prèvies o posteriors a l'enregistrament, impressions, llenguatge no verbal, etc.).

També s'ha deixat constància en aquests diaris de tots els actes, xerrades, festes que s'han organitzat al barri durant aquest període i a les quals s'ha assistit. Malgrat que no es pot dir que hem estat present a totes les activitats del barri, sí que hem intentat anar a les més representatives, a les més populars i a aquelles que ens han semblat més significatives. La realitat que hi ha en un barri, els moviments que s'hi desenvolupen els esdeveniments que s'hi donen són tant diversos i plurals que intentar abarcar-los tots és una quimera.

En tot el treball d'observació participant a part d'anotar tot el que es creia rellevant, ens fixàvem en una sèrie d'aspectes comuns:

- Quina era la presència de les dones a les diferents manifestacions públiques, actes, festes o senzillament al carrer en moments determinats? En quines activitats hi havia més presència de dones i en quines menys? Quines eren les tasques, les funcions o el paper que desenvolupaven les dones en aquests?
- Quines dones pertanyents a associacions eren presents en els diferents actes? Quin era el seu paper públic dins de les associacions? Quines relacions formals i informals s'establien entre les diferents dones? Quines xarxes entre les dones de les diferents associacions s'establien?

· Quina era la participació de les dones que no participen generalment en associacions en els diferents actes i festes? Quines són les activitats i actes que tenen més participació de les dones del barri i quines no?

Us presentem quines són les activitats, actes i esdeveniments als quals hem assistit i participat.

- Tallers de gènere i dinar col·lectiu del grup de dones intercultural Al-hanan al Pati Llimona (11 de març).
- Consulta per la condonació del deute extern (12 de març)
- Reunió a Ca la Dona per la Bonnemaïson (24 de març).
- Festa de la Diversitat (SOS Racisme) (12, 13 i 14 de maig).
- Setmana Intercultural del Casc Antic
 - Sopar intercultural (26 de maig)
 - III Fira Comercial al Casc Antic (c/ Corders, Plaça de la Llana i c/ Carders) (26 de Maig)
 - Taller de cuina (27 de maig)
 - Concert Intercultural (27 de Maig)
- Festa Intercultural de Mamá Latido, Associació cultural Toguna a la Plaça de Sant Agustí Vell (10 de juny).
- Fira comercial a Sant Pere Més Baix (16 i 17 de juny)
- Tertúlia de dones a la Biblioteca Bonnemaïson (17 de juny)
- Festa de l'Associació d'Immigrants Senegalesos al Centre Cívic de la Barceloneta (17 de Juny).
- Escombrada popular (18 de Juny).
- Festes de la Ribera (14 de setembre).
- Acte reivindicatiu reclamant més seguretat ciutadana i la ràpida remodelació del Mercat de Santa Caterina al c/ Giralt i Pellicer (15 de setembre).
- Brots de violència juvenil a la plaça de Sant Agustí (20 de setembre).

- Inauguració de la nova botiga de Surtflors (1 de desembre)
- Campanya: "al barri hi ha vida i ..." (2 de desembre)
- Assemblea de dones per reivindicar la Bonnemaison a la Bonnemaison (15 de desembre).

Les entrevistes en profunditat

Ha estat, al mateix temps que l'observació participant, la tècnica utilitzada més freqüentment. Han estat entrevistes semiestructurades a representants de les diferents entitats o institucions.

S'han realitzat 14 entrevistes en profunditat que foren gravades amb cintes magnetofòniques i transcrites posteriorment. Abans de començar a realitzar entrevistes ens aproximàrem al barri i al seu teixit associatiu a través del treball de camp: l'observació participant, la presència en el barri i l'establiment de contactes formals i informals. Un cop ens poguérem dibuixar quin era el mapa associatiu del barri ens disposàrem a demanar entrevistes amb dones de diferents entitats.

La primera dificultat que ens trobàrem era la de seleccionar algunes de les entitats amb les que establir un contacte més profund a través d'una entrevista i aquelles amb les que ens conformàvem amb un coneixement més superficial: contactes informals, publicacions i revistes, etc. Partiem d'un llistat inicial de 225 entitats de les quals vàrem anar exclouent o sumant d'altres, en funció dels nostres objectius inicials (per exemple, s'excloïren els grups que tenen al Casc Antic la seu de l'entitat o el lloc de reunió, però que no treballen directament al barri⁶).

⁶ Cal dir que aquest és una de les raons principals per descartar grups o col·lectius que en principi estan censats al barri, però que degut a la centralitat que té aquest respecte a la ciutat acull associacions i grups molt diversos. També hom es pot preguntar si les xifres sobre associacionisme del barri i del districte en general no estan també força inflades per aquest motiu.

Les persones entrevistades havien de complir algun d'aquests requisits:

- 1.- Viure al Casc Antic.
- 2.- Treballar al barri (com a professional o com a voluntària).
- 3.- Participar amb alguna institució, entitat o associació que tingués com a àmbit d'actuació el barri.

Entre les dones entrevistades intentàrem que hi hagués una presència de diferents generacions, en diversos sentits: dones joves i dones madures; dones que porten anys treballant al barri o dones que fa poc que hi treballen; dones amb tradició dins del moviment feminista i dones que no han militat en cap grup feminista; dones amb formacions diverses, etc.

Un altre criteri a tenir en compte era la preferència en entrevistar dones abans que homes, així de les catorze entrevistes, només dues i que significativament corresponen a entitats de comerciants, es realitzaren a homes, perquè eren els representants de les entitats i no hi havia dones que poguessin ser les representants en el seu lloc.

La selecció d'unes entitats o d'unes dones enlloc d'altres es va fer segons un creuament de criteris:

- Primerament, el barri del Casc Antic, i el de Ciutat Vella en general és una zona que, per la seva centralitat a la ciutat, acull a nombroses entitats, associacions i grups que hi tenen la seva seu o s'hi reuneixen, però que sovint el seu àmbit d'actuació no és el propi barri, sinó l'àmbit ciutat o més enllà i tot. Aquestes entitats foren d'entrada descartades, encara l'àmbit d'actuació de les entitats seleccionades sovint traspassen els límits del barri.
- En segon lloc, ens interessava entrevistar a representants de grups de dones o entitats que tinguessin com objectiu o àmbit d'actuació el treball amb dones (Surtflors). Com ja expliquem més endavant, aplicant estrictament aquest criteri es pot dir que pràcticament no hi ha cap grup de dones en el present que sigui realment actiu en el barri i que tingui el barri com a àmbit d'actuació, per aquest motiu vàrem relaxar el

criteri de manera que hi poguessin entrar també seccions de dones d'entitats que no fossin pròpiament de dones (Vocalia de Dones de l'AVV del Casc Antic) o persones que havien format part de grups de dones ja desapareguts (antic grup de dones de l'Escola d'Adults del Casc Antic, La Pelu).

- En tercer lloc ens entrevistàrem també amb una representant institucional de les dones al barri (tècnica de l'Àrea de Dones de l'Ajuntament al barri) per veure quines eren les polítiques institucionals i la visió des d'aquesta del barri.
- En quart lloc ens entrevistàrem amb dones que dirigeixen equipaments públics (Biblioteca Popular Bonnemaison i Centre Cívic Convent de Sant Agustí) però que per les característiques d'aquests equipaments podien aportar informació sobre quina era la participació de les dones en els serveis que des d'ells s'hi ofereixen, i sobre les dones que s'hi reuneixen en aquests espais i el treball que hi desenvolupen.
- En cinquè lloc, ens entrevistàrem amb una representant del Pla Integral i alhora membre de l'Àrea de Dones d'aquest. El Pla Integral és una institució característica del barri, una "associació d'associacions" que intenta aglutinar totes les entitats i institucions que treballen al barri, per tal de coordinar i optimitzar els recursos i les iniciatives que s'hi donen. La majoria d'entitats entrevistades en el treball de camp formen part d'aquesta estructura més àmplia que és el Pla Integral, encara que la presència en el Pla Integral de les diferents entitats varia bastant.
- En sisè lloc, ens entrevistàrem amb dones representants d'entitats els serveis de les quals estan dirigits bàsicament a les dones (PRISBA).
- En setè lloc ens entrevistàrem amb representants de diferents entitats del barri que foren escollides com a representants de determinats col·lectius o àmbits de treball: comerciants (Associació de Comerciants del Carrer Carders); escoles de formació (Escola d'Adults del Casc Antic); inserció laboral (Tria), associació de veïns (Coordinadora de Veïns del Casc Antic) i la Plataforma d'Entitats de la Ribera.
- En darrer lloc, havíem determinat entrevistar-nos amb dones representants de les associacions i entitats d'immigrants, però finalment no ha estat possible, en contra de la nostra voluntat. Per una banda, la presència de dones actives en algunes

d'aquestes entitats és molt baixa o pràcticament nul·la exceptuant en determinats actes on són presents, per una altra banda, hi ha hagut persones que han refusat de ser entrevistades (ja havien estat entrevistades en diferents ocasions i estaven fartes de ser objectes d'estudi) i amb altres l'establiment del contacte ha estat difícil i malgrat diferents intents les entrevistes no s'han pogut realitzar o quan s'ha arribat a la persona que es creia adequada no complia els requisits establerts (pertànyer d'alguna manera al barri: viure-hi, treballar-hi o pertànyer a alguna entitat del barri).

La realització d'aquestes entrevistes ha suposat un dels majors esforços del procés d'investigació. Calia conèixer prèviament les entitats: recopilar informació sobre a què es dediquen, etc., posar-nos en contacte amb aquestes: explicar el projecte i concertar una entrevista; cada qüestionari, malgrat seguir un esquema general, s'adaptava específicament a cada entrevista; realitzar l'entrevista; transcriure-la i analitzar-la contrastant-la amb la resta d'informacions que s'havien recollit.

En el projecte inicial s'havia previst també entrevistar a dones que no participessin en entitats per tal de veure quines eren les raons que explicaven la seva no-participació, però la complexitat de la informació recollida sobre les dones que sí que participen i la dificultat metodològica i pràctica d'arribar a les dones no-participants era tant gran, que finalment deixàrem de banda les entrevistes en profunditat d'aquestes dones, que hagués requerit només per elles un projecte a part.

- El lloc on es realitzaren les entrevistes va ser variat i es proposava a la persona entrevistada que triés ella el lloc que li resultés més còmode a condició que fos un espai on es pogués gaudir d'una relativa tranquil·litat. La majoria de persones foren entrevistades en el local de l'entitat a la que pertanyien i sovint l'entrevista era acompanyada amb una visita a l'entitat i als seus diferents espais.
- La duració de les entrevistes fou variada, la més curta durà tres quarts d'hora i la més llarga va excedir les dues hores, encara que la mitjana de duració era entre una hora i una hora i mitja.
- Les entrevistes sovint generaven invitacions a actes, festes o esdeveniments propers en els quals les entitats les representants de les quals havíem entrevistat organitzaven o en formaven part (inauguració d'un local, festes varies, actes reivindicatius,

campanyes ciutadanes, etc.). A més moltes d'aquestes persones foren un referent al llarg de la investigació: ens suggeriren altres contactes, ens orientaren en les nostres investigacions, etc. Cal dir que sense la seva aportació aquest projecte no s'hauria pogut portar a terme.

- Al final de l'entrevista es demanava a la persona entrevistada que ens suggerís altres dones que ella cregués interessant que hi parléssim. Seguint aquesta tècnica de "bola de neu" establirem sovint els nous contactes.

El grup de discussió

Es realitzà un sol grup de discussió (dels sis previstos en el projecte inicial, que ja havien estat reduïts a dos en els informes parcials). La realització dels grups de discussió varen ser considerats la culminació del projecte. En ells es volia posar en comú les conclusions provisionals del projecte per tal de discutir-les, abordar algunes qüestions que havien quedat obertes en el camí i buscar conjuntament propostes per a la dinamització de la participació de les dones al barri.

Malgrat l'esforç dedicat només va ser possible la realització d'un grup de discussió i després d'un primer intent fallit per manca de quòrum. Aquest grup estigué compost per cinc dones (de les dotze possibles que foren convidades i que no pogueren assistir per motius diferents) la majoria de les quals ja havien estat entrevistades anteriorment, però que posaren en comú les seves experiències amb dones al barri i les seves propostes de treball amb dones de cara al futur i la incentivació de la seva participació, però també les pagues i dificultats que trobaven en aquesta empresa.

La **metodologia d'anàlisi** emprada ha consistit en detectar una sèrie de temes i qüestions que hem considerat especialment significatives tenint en compte el tema central del projecte: dones i participació. Aquestes qüestions ens han servit per anar reorientant el treball de camp dels darrers mesos i especialment el disseny del grup de discussió i per analitzar tot el material. A grans trets, es tracta de tres línies bàsiques:

1.- Com veuen les mateixes dones del Casc Antic la seva participació al barri:

- diferents formes de participació de les dones del barri
- grups de dones: situació actual, evolució al barri...
- el treball des de les associacions en relació a "temes o problemàtiques específiques de dones"
- xarxes de dones, etc.

2. - La nostra aproximació al Casc Antic i a les diferents interaccions amb dones que l'habiten d'una o d'altre manera (perquè hi viuen, hi treballen, o perquè per qualsevol motiu hi passen gran part del seu temps), ha facilitat un cert coneixement de la visió que aquestes dones tenen del seu barri. Visió plural en funció també d'altres variables. Però hi ha tota una sèrie de problemes percebuts, demandes formulades, percepció de l'espai, etc, que es van anar repetint al llarg del nostre treball amb elles. Encara que les formes d'afrontar aquests problemes i demandes varien, la seva identificació ens mostra les maneres d'entendre el barri i els posicionaments de les dones en ell. Tot això, orienta i condiona les diferents postures enfront la participació, ja que aquesta està motivada en gran part pel desig de millorar les condicions de vida al barri. Els temes que s'han repetit més sovint són:

- seguretat ciutadana
- neteja
- sorolls
- immigració
- comerç
- teixit social

3 - Per una altra banda, resulta molt significativa la relació entre "l'àmbit personal i l'àmbit polític". Així, és molt interessant observar la relació que es produeix entre la participació i els factors considerats privats, com són:

- la vida familiar
- les relacions de parella
- el treball domèstic
- el treball remunerat
- les relacions d'afinitat, d'amistat

Considerem que la participació de les dones implica el qüestionament del binomi "públic/privat", tradicionalment lligat a la divisió de rols de gènere. Per això, creiem molt important abordar qüestions com:

- quina és la motivació de les dones per a participar
- quins canvis produeix aquesta participació a les seves vides
- quins conflictes els generen
- quines satisfaccions els proporcionen
- perquè hi ha dones que no participen

Aquestes són unes línies d'anàlisi que sorgiren de la primera fase del projecte, la primera fase de diagnòstic i que es contrastaren en les darreres entrevistes i el grup de discussió.

4.- DIAGNÒSTIC

4.1. MAPA DE LA PARTICIPACIÓ AL BARRI

El treball de camp portat a terme durant aquests mesos ens ha permès dibuixar el que hem denominat un "mapa" aproximat dels canals de participació existents al Casc Antic. Aquesta tasca resultava un primer pas imprescindible per tal de situar-nos i conèixer millor el territori i, des d'aquest punt, poder indagar més concretament entorn a la participació de les dones : canals de participació específics, presència femenina en canals mixtes, etc. Així, començarem explicant quins són els canals de participació del barri a nivell general (mixtes). Després ens centrarem en els canals de participació específics de les dones del barri. I acabarem amb una exposició de les xarxes i interconnexions entre els diferents canals de participació més importants que es poden detectar al Casc Antic.

A) "MAPA" ORIENTATIU DELS CANALS DE PARTICIPACIÓ AL BARRI

Per la nostra anàlisi, hem diferenciat les distintes vies de participació, segons dos criteris : per una banda, institucionals -aquells oberts des de les diferents administracions amb competències al territori- i no institucionals -fruit de la iniciativa de la pròpia gent del barri. I per una altra banda, canals permanents -en el sentit que funcionen periòdicament, amb una seu més o menys fixa, etc., tinguin o no forma de grups o associacions- i canals eventuals -els que apareixen en moments puntuals, o com a resposta a circumstàncies específiques-.

En aquest apartat farem referència sobretot als canals de participació no institucionals, és a dir, aquells que són producte de la iniciativa de gent del barri, per contraposició als canals de participació oberts des de les diferents administracions amb presència en aquest territori.

A.1. Canals no institucionals de caràcter permanent :

El Casc Antic compta amb una xarxa molt dinàmica d'entitats i associacions, algunes de les quals funcionen des de finals de la dictadura franquista mentre que les altres són de més recent creació. Aquest teixit associatiu és molt viu, com mostra el fet que hi ha una transformació constant : moviment de persones que entren, surten o canvien de grups, creació de nous nuclis participatius, etc.

Som conscients del fet que l'heterogeneïtat d'aquesta realitat associativa fa gairebé impossible una classificació estricta de les entitats. La gran diversitat en objectius, activitats i serveis que desenvolupen, posicionament ideològic, organització interna, etc., dificulta qualsevol intenció d'ordenar als grups del Casc Antic situant-los en compartiments estancats. Així, amb la intenció de portar a terme l'anàlisi, hem elaborat una tipologia que sigui operativa per a treballar a partir de categories descriptives, encara que no respongui amb exactitud a la realitat.

Cap tipologia o classificació de l'univers d'estudi és neutral, ja que porta en ella mateixa importants aspectes interpretatius, des de les denominacions que s'adopten, fins als criteris per incloure o excloure a determinats grups en un tipus o en un altre. Considerant això, i tractant d'evitar en la mesura del possible una construcció a priori de l'objecte d'estudi, hem elaborat la tipologia a partir de les autodefinicions de les mateixes persones implicades en les entitats del barri, expressades bé durant la nostra relació amb elles durant el treball de camp (contactes informals, entrevistes en profunditat, etc.), bé a través de documents escrits des de les pròpies associacions (convocatòries, fulletons informatius, etc.). L'autodefinició que ha estat expressada o derivada, bàsicament, dels seus objectius⁷.

Segons aquest criteri, les entitats més significatives amb presència al barri es poden classificar, amb una finalitat analítica, en funció de dues variables : la població atesa, i els objectius que hi treballen. A vegades una i altres es barregen de tal manera que els propis objectius es concreten en l'atenció a una determinada població. Hem tractat d'esbrinar on es feia el major èmfasi, i hem esbossat la següent classificació de grups i entitats. Molts d'aquests col·lectius incideixen en diversos àmbits, i la seva posició dintre d'una d'aquestes categories

⁷ Maquieira, Virginia. "Asociaciones de mujeres en la Comunidad Autónoma de Madrid". En "Las mujeres de Madrid como agentes de cambio social". Madrid, 1995.

respon només a la nostra intenció d'ordenar la informació per tal d'aconseguir una exposició clara i que ens permeti desenvolupar l'anàlisi.

També s'ha de tenir en compte que aquest llistat no pretén generalitzar i representar de forma exhaustiva la realitat associativa del Casc Antic, sinó oferir una aproximació significativa d'aquesta. Així, no estan tots els grups del barri, ja que el Casc Antic és seu de moltes entitats que treballen en diferents àmbits territorials (a nivell de ciutat, Catalunya, estatal, internacional...) Aquí reflectim només aquelles que tenen el seu àmbit d'actuació exclusiva o primordial al Casc Antic, i dintre d'aquestes, les que hem considerat més significatives per la seva presència al barri i aquelles amb les que hem tingut un contacte i coneixement més directe al llarg del projecte.

La tipologia adoptada (a partir d'objectius i població atesa), és la següent :

ASSOCIACIONS DE VEÏNS : La seva població atesa és el veïnatge en general, i el seu objectiu és reivindicar la millora de la qualitat de vida dels veïns/es del barri (bona convivència, urbanisme, gestió social, esports, pla de mobilitat, etc).

ESCOLES D'ADULTS : Dedicades a l'educació i a l'animació sociocultural de les persones adultes, donant formació reglada a tots els/les alumnes. Treballa també amb la immersió sociolingüística d'immigrants. Dinamització sociocultural del barri.

ENTITATS CULTURALS : Ofereixen activitats com teatre, cicles culturals, espectacles artístics, música, exposicions, etc.

OCUPACIÓ : Adreçades als aturats i aturades del barri, tenen com a objectiu la capacitat de les persones per a la seva incorporació al mercat de treball. Ofereixen serveis d'informació i orientació laboral, i programes de formació en habilitats i coneixements

DINAMITZACIÓ INTERCULTURAL : Associacions que treballen i organitzen activitats diverses fent una èmfasi especial en la trobada entre les diferents cultures que conviuen al barri, l'intercanvi, la solidaritat.

SUPORT SOCIAL : Desenvolupen activitats de tipus assistencial. Ofereixen atenció, ajuda i orientació a diversos sectors de població en situació de carència, indefensió i desemparament.

INFÀNCIA I JOVENTUT : Desenvolupen activitats adreçades als infants i joves del barri (lleure, tallers, caps de setmana, reforç escolar, ludoteca, esplai, excursions...)

IMMIGRANTS : Es dediquen a informar, orientar i capacitar a les persones immigrants per tal d'aconseguir la seva integració en la societat catalana, al temps que sensibilitzen l'opinió pública sobre els problemes concrets d'aquests col·lectius.

GENT GRAN : Desenvolupen activitats adreçades a la gent gran del barri.

COMERCIANTS : Promoció i millora del comerç al barri.

ALTRES : grups i entitats que no s'ajusten a cap de les categories anteriors

Hem deixat expressament de fer menció aquí als grups de dones (grups formats només per dones i amb aquesta voluntat organitzativa, grups que treballen específicament per a les dones, etc.) per a poder portar a terme un anàlisi més detallat en un apartat posterior del diagnòstic.

La classificació orientativa de les associacions quedarà així :

ASSOCIACIONS DE VEÏNS :

Associació de Veïns de Casc Antic

Coordinadora de Veïns del Casc Antic

ESCOLES D'ADULTS :

Associació AFPCA. Escola d'Adults "Casc Antic"

Escoles d'adults que funcionen dintre d'altres entitats (Escola d'Adults de l'Associació de Veïns del Casc Antic, Escola d'Adults Fundació Casc Antic..)

ENTITATS CULTURALS :

Espai Escènic Joan Brossa

Associació Coral Germanor Barcelonina

La Rosa de Foc

ENTITATS PER L'OCUPACIÓ :

Fundació Casc Antic

Punt d'Informació TRIA (Taula de Joves Comtal)

ENTITATS DE DINAMITZACIÓ INTERCULTURAL :

DIDAC

RAI (Recursos d'Animació Intercultural)

Associació Mamá-Latido (Encuentro de Culturas)

ENTITATS DE SUPORT SOCIAL :

Càritas Diocesana de Barcelona, Ciutat Vella.

Centre Sant Pere Apòstol (entitat que acull 12 entitats)

Santuari Mare de Déu de l'Ajuda

Xarxa Catalana

Associació de Separats i Gent en Soledat

Fundació Prisba

ENTITATS D'INFÀNCIA I JOVENTUT:

Fundació Adsis

Agrupament Escolta Apel·les Mestres

Arrels

L'Esquitx

Esplai Fent Camí

Gresca

Taula de Joves Comtal

Projecte Franja

Xarvol

Casal Infantil Casc Antic

Ludoteca La Murga (Escoltes Catalans)

ENTITATS D'IMMIGRANTS :

Associació Nahda

Associació d'Immigrants Senegalesos a Catalunya

Bayt Al-Thaqafa

Associació Catalano-Ecuatoriana de Mujeres

Associació Dominicans a Barcelona

ENTITATS DE GENT GRAN :

Unió Associació Gent Gran
Casal de Gent Gran Comerç
Esplai de barri de la Ribera

ENTITATS DE COMERCIANTS :

Associació de Comerciants del Carrer Princesa
Unió de Botiguers de Sant Pere Més Baix
Unió de Comerciants de Sant Pere Més Alt
Plataforma d'entitats de La Ribera
Associació de Comerciants del Carrer Argenteria
Associació de Comerciants del Carrer Carders

ALTRES :

Demà (Estudis i projectes amb col·lectius en risc d'exclusió)
GENAB. Grup Ecologista del Nucli Antic de Barcelona
ONG Justícia i Pau
Integral. Cooperativa de Consum
Euskal Etxea
Centre Social Okupat "Can Maskef"

És important mencionar també que, apart de la gent organitzada des d'associacions, hi ha persones al barri que participen desenvolupant tasques (sobretot de suport social), de forma col·lectiva però no "oficial". Això vol dir que no han formalitzat jurídicament la seva activitat (nom del grup, estatuts com a associació, etc). En alguns casos hi ha una voluntat d'arribar a fer-ho, i en d'altres no.

A.2. Canals no institucionals de caràcter eventual

Al mateix temps que la participació canalitzada a través d'entitats i associacions, durant els mesos en què hem desenvolupat aquest projecte han tingut lloc al Casc Antic certes accions, campanyes, espais de participació, etc., que s'han articulat amb dinàmiques diferents. Es tracta, com ja hem dit abans, de canals oberts en moments puntuals, o com a resposta a circumstàncies específiques. Vies de participació que pretenien opinar, reivindicar, manifestar una postura des d'alguna gent del barri, en relació a qüestions claus en un moment donat. D'aquestes, hem centrat la nostra atenció principal en dos, que han mobilitzat a un número considerable de persones, i que han generat debat al barri en general : la Xarxa Ciutadana Per l'Abolició del Deute Extern, i els moviments generats entorn a la demanda d'una major seguretat al barri.

XARXA CIUTADANA PER L'ABOLICIÓ DEL DEUTE EXTERN : Aquest procés participatiu va tenir lloc al Casc Antic simultàniament amb altres barris, municipis, ciutats, de tot l'estat espanyol... Era una iniciativa ciutadana que pretenia cridar l'atenció pública dels problemes que generen la devolució del deute extern als països deutors, a través d'una votació simbòlica (coincidint amb les eleccions generals) en la que es demanava la condonació d'aquest deute al govern espanyol i una campanya prèvia de conscienciació de la població d'aquesta problemàtica a través de diferents actes: conferències, xerrades, actes públics per cridar l'atenció, acampades, etc.

A la ciutat de Barcelona es va treballar per Districtes i dels diferents districtes per barris. A Ciutat Vella van haver diferents entitats que hi treballaren que es van organitzar des del local de Sodepau (Gòtic). Les persones que participaren en aquest moviment i en les taules electorals als barris no sempre eren dels mateixos barris, però sovint una participació de les persones del barri. Al Casc Antic hi participaren persones del barri que en general no estan vinculats a entitats del barri, era un perfil de gent bastant jove (la major part entre 25-35 anys), però també es constatà una manca d'involucrament d'entitats d'immigrants (malgrat que és una qüestió que afecta a molts dels seus països d'origen) i que ells i elles mateixos sí que podien votar en aquestes eleccions.

MOVIMENTS GENERATS EN TORN A LA DEMANDA D'UNA "MAJOR SEGURETAT AL BARRI" : Actuacions de veïns i veïnes -minoritaris al barri i sense el suport de les associacions i entitats- que, segons ens informa un dels seus fulletons informatius, protestaven per "la progressiva degradació del barri" i feien front a "les condicions d'inseguretat que pateix la gent de la zona", demanant a les institucions major presència policial al Casc Antic. Els discursos generats entorn la inseguretat, anaven estretament lligats, per una banda, a l'elevada i creixent presència al barri d'immigrants extracomunitaris com a origen dels problemes. I per una altra banda, al retard en la reforma urbanística al voltant de l'antic mercat de Santa Caterina.

Les accions es van produir sobretot en torn als mesos d'estiu (juliol-octubre) coincidint amb un moment en què es va publicar als mitjans que hi havia un grup d'uns 20 menors d'origen suposadament algerià, vivint a immobles abandonats situats a prop del mercat. Les actuacions d'aquesta plataforma de veïns/es es van concretar en diverses assemblees, "cacerolades", manifestacions, una xocolatada popular, etc. Un dels moments més "calents" -seguit a prop pels mitjans de comunicació- va ser la posada en marxa, durant alguns dies, de patrulles de vigilància nocturna al barri, fet que va donar lloc a enfrontaments entre veïns/es autòctons i veïns magrebins.

Cap de les Associacions de Veïns/es i de les altres entitats del barri van recolzar aquestes mesures. Es van manifestar públicament en contra de les patrulles ciutadanes i de la presència policial al barri com a via de solució dels conflictes. I van reclamar altres intervencions institucionals de tipus social, econòmic, urbanístic. A més a més, van iniciar conjuntament una campanya (Campanya dels Colors) per tal de contrarestar la imatge negativa del Casc Antic que van transmetre els mitjans de comunicació i "donar a conèixer tot allò de bo que té el barri".

Sense cap dubte, es tracta de dos exemples ben diferents entre ells. Però comparteixen algunes característiques: aglutinen a persones del barri sense necessitat que aquestes formin part de cap associació, la seva vida al territori s'ajusta a moments específics relacionats con una conjuntura concreta (al Casc Antic, a l'estat...), són processos que han experimentat cert ressò als mitjans de comunicació, etc.

B) APROXIMACIÓ ALS CANALS DE PARTICIPACIÓ ESPECÍFICS DE DONES

En aquest apartat tractarem d'explicar quins són al Casc Antic, els canals de participació específics de dones. És a dir, espais de participació que intencionadament són utilitzats en exclusivitat per dones, o/i que tenen objectius relacionats amb la situació específica de les dones del barri, o/i que desenvolupen serveis i activitats per a dones.

Durant el temps que hem treballat al Casc Antic hem pogut comprovar que la situació actual del moviment de dones al barri és bastant feble. Hi ha poques entitats de dones (formades per dones, treballant per a les dones...), i poques vocalies o grups de dones que treballin, des de la seva posició com a dones, dintre d'associacions mixtes. A més a més, aquelles que sí que estan treballant des d'aquesta perspectiva, no aconsegueixen, malgrat els seus esforços, que la seva veu es senti amb força al barri. Les campanyes públiques, les activitats desenvolupades, etc., poques vegades contemplen la diferència de gènere i la realitat específica de les dones del Casc Antic. L'excepció més clara és el 8 de Març, Dia Internacional de la Dona Treballadora, entorn al qual el teixit associatiu del barri sí que dona prioritat als temes, problemàtiques, activitats, etc., de dones.

Aquesta característica diferencia al Casc Antic d'altres barris, inclús al mateix districte de Ciutat Vella -com és el Raval- que tenen un moviment de dones molt actiu, fort, i present al territori. De fet, la situació del moviment de dones del Raval és sovint un mirall en el qual es miren les dones organitzades al Casc Antic. Les comparacions són freqüents, i parteixen d'una percepció en què els dos barris tenen moltes coses en comú (a niell urbanístic, poblacional, econòmic, etc), però cadascú ha generat formes de participació de les dones ben diferents. La feblesa actual del moviment de dones del Casc Antic mostra també com ha canviat la situació al propi barri durant els últims 25 anys, ja que fa unes dècades hi havia més associacions, grups i fortes xarxes de dones.

Malgrat això, hi ha dones que sí que utilitzen els canals de participació específics al Casc Antic. La varietat d'aquests és gran, ja que hi ha que prenen forma de vocalia, de xarxa formal o informal, d'entitat, etc. Per tal d'ordenar el resultat del nostre treball de camp i clarificar l'anàlisi, seguirem ara el mateix esquema utilitzat en l'apartat anterior, distingint els canals de participació a partir dels binomis institucional/ no institucional ; permanent/ eventual.

B.1. Canals institucionals

L'àrea de "Dona" a Ciutat Vella (i per tant al Casc Antic) és un dels objectius de la Divisió de Serveis Personals de l'Ajuntament de Barcelona al districte. Pel que hem pogut saber, el Programa que aquesta àrea ha desenvolupat pel període 2000-2003, consta de tres parts : una denominada "*Prevenió i atenció*", una altra "*Dinamització i promoció de grups i entitats de dones*", i l'altra "*Foment de la Participació de les dones*". Les dues últimes, estretament relacionades amb els nostres interessos. A la pràctica, aquest programa es concreta principalment en el funcionament del Consell de les Dones de Ciutat Vella, part integrant del Consell de les Dones de Barcelona.

EI CONSELL DE LES DONES DEL DISTRICTE DE CIUTAT VELLA es va constituir al març de 1995. Formalment, és un òrgan consultiu i de participació de diferents entitats i grups, en totes les qüestions que afectin a la igualtat d'oportunitats. Està integrat per : el Regidor/ora del districte com a president/a, la Consellera per a la Igualtat com a vice-presidenta, representants de les associacions de dones del districte i un/a tècnic/a adscrit a la Divisió de Serveis Personals.

La intenció inicial, era que el Consell es convoqués un parell de cops a l'any. Al 1997 es van fer tres Consells de Dones (Gener, Maig, Novembre) amb una assistència d'unes 15 entitats de mitjana. Durant l'any 1998 es va fer un Consell de Dones el mes de Febrer, amb la participació de 10 entitats. Aquest any es va treballar amb les entitats del districte per a preparar el I Congrés de Dones de Barcelona, on van participar 420 dones del districte (no en tenim dades específiques del Casc Antic). Durant l'any 1999 el Consell no es va convocar cap vegada. I al 2000 hi va haver una trobada, al mes de juny, a la qual vam assistir.

En aquest últim Consell, com a entitats del Casc Antic van participar membres de la vocalia de Dones de l'Associació de Veïns. D'aquest barri, i encara que no és ben bé una entitat, sinó un equipament, va assistir també la responsable de la Biblioteca Popular de la Dona Francesca Bonnemaïson. La resta eren entitats d'altres barris (Raval) o associacions amb funcionament a nivell de districte.

La nostra assistència en aquesta reunió, així com les converses tant amb les dones de diferents entitats com amb una de les responsables del Consell (Entrevista nº 2), ens confirmà que, més que un òrgan de participació, el Consell de Dones és un espai per a intercanviar informació. No fa un treball quotidià amb les entitats ni per afavorir la participació de les dones al districte, i resulta molt poc operatiu a la pràctica.

Un altre canal de participació institucional específic de dones, el constitueix al barri la BIBLIOTECA POPULAR FRANCESCA BONNEMAISON. Com ja hem dit, es tracta d'un equipament públic, però, per les seves característiques particulars, hem de contemplar-la com a un dels eixos fonamentals de la participació femenina al Casc Antic. Abans d'explicar el paper que hi juga actualment al barri, és important contextualitzar històricament una mica la importància i significació que aquesta biblioteca va tenir, i té, per a les dones de la ciutat de Barcelona :

L'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, presidit per Francesca Bonnemaison, va néixer al març de 1909 lligat a la parròquia de Santa Anna de Barcelona. Es va crear amb el propòsit de superar la idea de l'acadèmia femenina de l'època i configurar-se com a centre de promoció cultural, de formació professional i d'instrucció moral per a les dones. Per això, comptava amb una biblioteca excepcional. En poc temps es va convertir en la institució més prestigiosa de l'època pel que fa a la promoció social de les dones. Va tenir un gran èxit i una significativa projecció externa.

Des de l'any 1922 va ocupar el que encara és el seu lloc actual al número 7 del carrer Sant Pere Més Baix, al Casc Antic. Les seves activitats es van aturar al començament de la guerra, i l'edifici, va a ser cedit a la Diputació de Barcelona. Així, la biblioteca va passar -fins avui dia- a formar part de la Xarxa de Biblioteques Populares de la Diputació, i a partir de 1976 porta el nom de la seva fundadora : Biblioteca Popular Francesca Bonnemaison.

Actualment, la biblioteca està molt arrelada al barri, i té un contacte continuat i directe amb les entitats, participant en molts dels esdeveniments que tenen lloc al Casc Antic. Durant els mesos que hi hem treballat, molta gent del barri ens ha orientat cap a la Biblioteca com a un dels punts de referència bàsics del barri pel que fa a les dones :

"per saber moltes coses de dones us hauríeu de posar en contacte amb la Biblioteca Bonnemaison, amb la A.C." (entrevista nº 3)

A diferència de la majoria de biblioteques públiques, la gran majoria dels usuaris de la biblioteca (fons i serveis) és de persones adultes. Només un 9% és menor de 14 anys. A més a més, les usuàries són moltes més dones que homes. Això és comú a d'altres biblioteques, però aquí es veu accentuat per motiu de la història de la institució.

Segons ens explica la seva directora actual (Entrevista nº 12) qui porta uns catorze anys al front d'aquesta institució, la Bonnemaison és una biblioteca pública, i com a tal ha d'estar oberta a tothom. Però també té una història específica, i per això el que intenten fer les persones (la majoria dones) que hi treballen és

"treballar lo normal de qualsevol biblioteca de barri, però posant l'èmfasi amb el tema dona" (Entrevista 12)

Per exemple, no conviden autors, per molt famosos que hi siguin.

"Preferim convidar a la Josefina Aldecoa, o a la Carme Riera.... (..) Només tenim dones. Ha vingut la Carmen Alborch a presentar el seu llibre "Soles", la Mari Pau Janer... Nosaltres ens decanem sempre per portar dones. Fem més activitats que estan més pensades de cara a les dones, o que tinguin una sensibilitat especial sobre el tema..." (entrevista 12)

Això es tradueix en diverses activitats que, com hem mencionat, suposen un dels més importants eixos com a canal de participació, de trobada, i de reflexió de les dones del barri i de la ciutat. Algunes d'aquestes activitats són les que segueixen:

- Les tertúlies "Imaginant gèneres", organitzades conjuntament amb el grup de dones M.E.I. Al Hanan : Es fan els dissabtes, una vegada al mes, amb la intenció de parlar sobre els rols i relacions de gènere, la feminitat i masculinitat... des de diferents angles. El curs passat (1999-2000) es van fer unes sis sessions, i al moment de fer l'entrevista (octubre 2000) just estaven acabant de lligar les coses per a iniciar les tertúlies del 2000-2001.

- Els grups de lectura : consisteix en un grup de gent que es troba una vegada al més per comentar un llibre que totes han llegit. No es tracta que siguin tertúlies molt literàries, sinó que la lectura doni pas al diàleg. L'any passat hi havia dos grups (matí i tarda), en total unes 55 persones i només tres d'elles eren homes. Aquest any hi ha algú més al grup del matí. Des de la biblioteca es va organitzar l'activitat pensant només en les dones, però en ésser una biblioteca pública, han d'incorporar a tothom que vulgui participar.

"com saps que vindran molts pocs homes, quedes molt bé dient que vingui tothom, i al final acaben sent tot dones, de tant en tant ve un home..." (entrevista nº 12)

- Xerrada-debat "La dona com a referent familiar", durant la Setmana Intercultural del Casc Antic 1999.

- Coordinació amb les entitats i grups de dones del districte a través del Consell de Dones de Ciutat Vella.

Una altra característica de la situació actual de la biblioteca Bonnemaison ens torna a lligar amb la seva història. Durant els últims anys, i fins fa només uns mesos, la part de l'edifici que era Institut de Cultura, ha estat ocupat per l'Institut del Teatre. Al I Congrés de Dones de Barcelona (gener de 1999) es va plantejar la reivindicació d'aquest espai per a les dones de la ciutat, tal i com va ser la voluntat de la Francesca Bonnemaison, qui va posar aquesta condició per cedir-lo a la Diputació de Barcelona. Des de llavors, han tingut lloc diverses reunions i assemblees de dones i entitats de dones per tal d'organitzar plegades aquestes reivindicacions.

La nostra idea inicial era que les dones del Casc Antic, barri on es situa la Bonnemaison, prendrien part molt activa en tots aquests moviments. Però la nostra sorpresa ha estat gran en veure que, malgrat totes comparteixen l'interès inicial pel projecte, no hi ha cap tipus d'organització al barri per mantenir-se informades de com està la situació al respecte ni per participar en ella d'alguna manera. La percepció generalitzada és que es tracta d'una acció del moviment feminista, i com a tal, els sembla llunyana.

“des d'aquest barri no s'ha mogut res. S'ha mogut des de Ca la Dona⁸, però des d'aquí, res” (Entrevista nº 12)

“és una reivindicació de Ca la Dona, però que no ha tingut gaire ressò” (Entrevista nº 8)

Encara que una part del Moviment Feminista està molt implicada en quant a grups que estan treballant per aconseguir que la Bonnemaison sigui un centre de cultura de les dones, també hi participen molts altres grups de dones que no es defineixen com a feministes : dones artistes, dones de mitjans de comunicació, dones d'altres barris, etc. El qual ens mostra que les dones del Casc Antic no estan actualment massa implicades en el moviment de dones a nivell de ciutat, i que no han aprofitat aquesta reivindicació com a eina per a revitalitzar l'organització de les dones al propi barri.

B. 2. Canals no institucionals de caràcter permanent

Com ja hem mencionat abans, al Casc Antic hi ha pocs canals de participació específics de dones. Parlant de canals de tipus permanent, i d'associacions, això es tradueix en què no existeix cap entitat amb àmbit d'actuació exclusiva al barri i amb caràcter d'entitat de dones tal i com l'hem definit (intencionadament composta per dones, amb objectius lligats a les necessitats i situacions específiques de les dones).

La participació específica de dones (no institucional) al Casc Antic es produeix a través de mecanismes amb característiques diverses : vocalies de dones dintre d'entitats mixtes amb àmbit d'actuació al barri ; associacions de dones que funcionen a nivell de tota la ciutat i tenen una seu al barri , on fan una part de la seva feina ; projectes de xarxes de dones membres de diferents entitats, que fins ara no deixen de ser un projecte per a començar a desenvolupar accions o campanyes reals al barri ; grups de dones que tot just estan començant a formar-se ; etc.

⁸ Ca la Dona és la seu d'una gran part del Moviment Feminista a Barcelona.

Relaxant el criteri del que entenem per "entitats o grups de dones del barri", podem parlar dels següents col·lectius :

SURT- FLORS: és una floristeria que funciona com a empresa d'inserció de l'associació SURT.

SURT, Associació de Dones per a la Reinserció Laboral, va néixer l'any 1993 com una associació sense afany de lucre a iniciativa d'un grup de dones, professionals de diversos camps i vinculades al moviment feminista de Barcelona. L'Associació sorgeix amb l'objectiu de recolzar a les dones en el seu procés d'incorporació al món laboral, especialment en aquells col·lectius més dèbils que, per raons del context social i cultural, es troben amb majors dificultats i, en molts casos, en situacions d'exclusió social i laboral.

És "una associació composta per dones, amb el propòsit de treballar només amb dones" (entrevista nº 11)

Algunes de les activitats que realitzen són : orientació i informació laboral, cursos de formació ocupacional, programa d'iniciació al treball, programa d'inserció sociolaboral, acompanyaments i recolzament al procés d'inserció.... totes elles tenint en compte la perspectiva de gènere. El seu àmbit d'actuació és Barcelona.

El 1997 van posar en marxa SURT-FLORS, una empresa d'inserció integrada per algunes dones expressos que havien participat prèviament al programa de formació com a auxiliars de floristeria. L'objectiu d'aquesta empresa d'inserció és obrir una via específica d'incorporació al món del treball dirigida a col·lectius que difícilment, encara havent realitzat la formació ocupacional prèvia, troben una sèrie de dificultats per a dur a terme un procés d'inserció directa i ràpida al mercat laboral. Dintre de l'empresa es realitza, a més de l'activitat laboral, un procés d'aprenentatge d'hàbits i actituds laborals, a la vegada que es manté un procés de formació continuada en el lloc de treball.

Fins al Desembre del 2000 la floristeria ha estat situada a la plaça de Sant Pere, però recentment han fet el trasllat al carrer Sant Pere Més Baix, al cor del Casc Antic.

L'emplaçament de la floristeria al barri va ser casual, no intencionat, però en aquests moments Surt-Flors està implicada en la realitat del territori i es manté en contacte continuat amb la xarxa associativa, tant a través del Pla Integral, com al Consell de les Dones de Ciutat Vella.

VOCALIA DE DONES DE L'ASSOCIACIÓ DE VEÏNS/ES : L'Associació de Veïns és una de les entitats històriques del barri. Va néixer al 1973 i encara continua treballant per millorar la qualitat de vida de la gent del barri. El 1985, es va produir una escisió entre els membres de l'entitat, i un grup se'n va anar, constituint-se després en la Coordinadora de Veïns del Casc Antic. A la junta de l'A.VV hi ha bastants dones als llocs de presidenta, secretària, tesorera... Però no hi ha massa dones a les diferents comissions.

La Vocalia de Dones es va crear a l'any 1991 per iniciativa individual d'una dona.

"Decidimos montar un grupo, pero un grupo que era yo sola. Hablaba con la gente del barrio, me enteré de todos los temas y derivaciones que se podían hacer con las personas que tenían problemas, y monté como una especie de asesoría. Si veíamos que la podíamos ayudar desde aquí directamente -tenemos psicólogos y abogados voluntarios- lo hacíamos, y si no, la derivábamos. Hacíamos el acompañamiento y el seguimiento de los casos... Y a partir de aquí, algunas de estas mujeres dijeron lo mismo que yo : si puedo ayudar en algo... Y acabamos siendo un grupo de ayuda mútua" (entrevista nº 1)

La Vocalia de Dones de l'AVV va viure uns anys de molta activitat que s'ha anat apagant darrerament. Les dones immigrants, per exemple, que abans feien ús dels seus serveis i ajuda, ara es dirigeixen més sovint a associacions d'immigrants (entrevista nº 1). Al moment de fer l'entrevista, la mateixa dona que va posar-la en marxa era l'única component de la Vocalia, encara que, en moments puntuals, comptava amb el suport de moltes altres dones. Actualment, aquesta persona ha canviat la seva posició al teixit associatiu del barri, i treballa des del projecte del Pla Integral per posar en marxa un grup de dones. Per tant, no sabem quina és la situació de la Vocalia a dia d'avui.

M.E.I. AL HANAN : M.E.I. són les sigles de Mujeres por una Educación Intercultural. Aquesta associació va sorgir de l'interès per l'intercanvi entre dones de diferents llocs d'origen i

trajectòries diferents. El seu objectiu és estimular el diàleg intercultural a través d'activitats de coneixement mutu per tal d'obrir vies cap a una societat sense discriminacions i solidària. Això, a través d'un espai de trobada i cooperació des d'on buscar noves formes de comunicació intercultural entre dones.

A la pràctica, es concreta en la creació de grups de mediadores amb escoles, centres sanitaris i d'altres organismes ; xarxes d'informació i coneixement ; xerrades, tallers, videoteca, fons de documentació sobre dones i interculturalitat ; xarxes d'ajuda mútua ; grups d'investigació interdisciplinar ; una publicació periòdica, etc.

El seu àmbit d'actuació és tota Barcelona, però especialment, el districte de Ciutat Vella. Fins ara, la seva seu estava al centre cívic Pati Llimona, que està situat estrictament al Gòtic, però molt a prop del Casc Antic. Així, té usuàries d'aquest barri. Des de després de l'estiu (2000) no hem pogut registrar cap activitat d'aquesta associació, ni saber si encara continuarà treballant-hi.

ÀREA DE DONES DEL PLA INTEGRAL: Des del Pla Integral també es va veure la necessitat de treballar amb les dones, i van crear una àrea específica. Segons ens explica la presidenta,

"a nivell de barri la nostra idea és trobar un espai, un lloc de trobada de les dones"
(Entrevista nº 3)

Per això, s'ha format una comissió amb dones de diferents entitats que, fins ara, han col·laborat amb tot el que va ser la setmana del 8 de Març del 2000, i han participat en una taula rodona a l'última Setmana Intercultural del Casc Antic. Però, apart d'això, els objectius d'aquesta àrea no queden massa clars. A la memòria de presentació del Pla Integral, on s'expliquen les seves comissions de treball, diu :

"properament es començarà a treballar sobre la creació d'un espai de referència i reflexió per a dones on es puguí parlar i comentar els diferents problemes que es té en la societat actual i posar en comú els interessos de les dones que viuen en aquest barri"

sense concretar en accions específiques, com es fa respecte a les altres àrees.

Un dels projectes que s'està pensant en posar en marxa, amb aquesta idea base de "espai de trobada", és la creació d'un *hammam*, uns banys àrabs, que seria utilitzat bàsicament per dones.

"amb una petita guarderia al costat, un lloc de reunió de dones (...) Una de les comunitats més grans que hi ha aquí és la marroquina i costa molt que entrin en qualsevol història i al mateix temps són una de les poblacions principals (...) El hammam és l'última fita, però que sigui un lloc de reunió, de trobada..."

GRUP DE DONES DE L'ESCOLA D'ADULTS (PROJECTE): Molt recentment s'ha començat a treballar, des de l'escola d'adults, en un projecte per a la creació d'un grup de dones. Els objectius d'aquest grup, les persones membres, etc., encara no està massa definit. Des que vam començar aquest treball, diferents persones de l'escola ens van manifestar el seu interès per posar en marxa aquest grup. Durant aquests mesos, el seu projecte ha avançat a poc a poc. Darrerament hem pogut conèixer a la dona que es dedicarà a portar-lo a terme. Ella va participar en el grup de discussió que vam organitzar, el qual li va permetre posar-se en contacte amb dones d'altres entitats que treballen en aquest tema i a qui encara no coneixia directament.

Al costat de les entitats reconegudes oficialment, hi ha al barri altres tipus d'accions col·lectives de dones que entenem com una altra forma de participació ja que també treballen juntes per aconseguir una millor qualitat de vida al Casc Antic. Estem parlant, sobre tot, de grups que s'organitzen per a donar suport a gent amb risc d'exclusió social, especialment la gent gran del barri.

C) XARXES FORMALS, INTERCONNEIXIONS ENTRE ELS DIFERENTS CANALS DE PARTICIPACIÓ

Parlant de xarxes formals, s'ha de dir que el Casc Antic compta amb una eina específica del barri, que és el PLA INTEGRAL. Es defineix com a

“una associació d'associacions que va néixer amb la voluntat de fer una feina conjunta entre entitats, veïns/es, comerciants, i les Administracions Públiques, per adequar un pla d'acció en tots els terrenys : social, cultural, urbanístic i de promoció econòmica que permeti fer progressar al barri en tots els aspectes” (Entrevista nº 3)

Va sorgir per tal d'optimitzar recursos i treball. Al barri hi havia moltes entitats que duplicaven esforços i es nodrien dels mateixos fons limitats de l'administració. I també va néixer buscant alternatives a la reposta policial a partir d'una sèrie de batusses que hi va haver durant un cap de setmana entre veïns de diferents orígens. Les entitats del barri van prendre la iniciativa :

“Una colla d'entitats vam decidir : anem a treballar a nivell social per veure quines eren les mancances globals del barri i després buscar solucions. Durant tot el 95 vam estar treballant, veient qui podia formar part, qui volia treballar... i surt ja al 97 l'associació d'associacions” (Entrevista nº 3)

Van començar vuit entitats, però quan es van legalitzar, ja eren quinze, i aviat es van sumar les administracions municipal i autonòmica. Ara ja són 34 entitats. Des del 98 s'han signat successius pactes de barri amb les administracions públiques, i s'han anat incrementant els pressupostos destinats. Actualment hi ha nou persones contractades des del Pla Integral.

El treball s'organitza per àrees (àrea social, comissió de dones, àrea de cultura, àrea d'urbanisme, comissió d'infància, comissió de joves, àrea de promoció econòmica) en les que participa gent de les associacions, però també poden treballar-hi persones no vinculades a cap entitat. A més a més, hi ha un Secretariat on són vuit persones representants de vuit entitats diferents, més les dos tècniques de l'Ajuntament i de la Generalitat, més la secretària tècnica.

Cada àrea pren decisions que se'n porten al Secretariat, on es veu la viabilitat que tenen les propostes, i partint d'això es van modificant els projectes de les àrees.

El Pla Integral edita una revista que es diu *Les Notícies del Casc Antic*, que serveix com a eina per passar la informació a les entitats. Actualment es distribueix a unes 250 entitats. Apart d'això, puntualment es coordina amb altres associacions de fora del barri (SOS Racisme, Ibn Batuta...)

Els veïns i veïnes del barri que estan a entitats que no són del Pla Integral i els/ les que no pertanyen a cap associació, poden participar en diverses accions que es porten a terme des del Pla Integral al Casc Antic amb una certa periodicitat: Setmana Intercultural, Fires de Comerç al Carrer, cicles de xerrades...

La valoració del Pla Integral que fan la majoria de les dones a les quals hem entrevistat és bastant positiva, sobretot amb la funció del Pla com facilitador de la coordinació entre entitats i la circulació d'informació al barri.

"en aquest barri tenim la sort de que hi ha el Pla Integral (...)La majoria de la nostra relació amb les entitats del barri la canalitzem a través del Pla Integral. Perquè és molt més fàcil que no pas haver de trucar a cadascú" (Entrevista nº 12)

"És un punt d'informació i un punt de referència (...) El Pla Integral ens dóna tota la informació de les activitats que hi ha i estem en coordinació amb la resta d'entitats. (...) la idea és molt bona" (Entrevista nº 7)

També feien menció al fet que es tracta d'un procés absolutament nou i específic del barri, que suposa una manera diferent a la que s'ha fet fins ara de treball i reivindicació des de les entitats, i de relació amb les administracions públiques.

"per a mi en aquest barri és l'aspecte més innovador, a part de sumar esforços, d'estar junts, el tema de que hem passat de les reivindicacions de cridar, de la protesta a la reivindicació de treballar. Que és la de fer coses. I treballar al costat de l'Administració i no per l'Administració, sinó sent corresponsables. Penso que aquest és un tema molt

innovador, molt actual, i penso que hem d'anar per aquí les entitats. Penso que això serà una eina de futur i no només per nosaltres sinó també per altres barris..."

(Entrevista nº 9)

En algunes ocasions les dones entrevistades també ens han parlat de les dificultats que implica el desenvolupament al barri d'un projecte tan complex com és el Pla Integral. Però, a pesar d'això, totes estan convençudes que avui dia es tracta d'una eina de treball al Casc Antic molt important, on és imprescindible participar.

4.2. DONES I PARTICIPACIÓ AL CASC ANTIC

A) PRESÈNCIA DE LES DONES ALS DIFERENTS CANALS DE PARTICIPACIÓ: APROXIMACIÓ QUANTITATIVA

A l'hora de quantificar la participació de les dones dins les entitats del Casc Antic, volem posar de manifest que la nostra elecció metodològica ha estat des d'un principi qualitativa. Així doncs, realitzem aquesta aproximació a través de les dades que ens han transmès les dones entrevistades sobre el grau de participació femenina a les entitats a les que pertanyen. A més a més, incloem algunes estadístiques de participació o utilització d'equipaments del barri. Tot i que som conscient que estadísticament no són representatives, considerem que poden il·lustrar algunes de les situacions que s'han posat de manifest al llarg del treball de camp.

Entitats:

Començarem per **l'AVV del Casc Antic**. En conjunt, a l'associació hi ha més homes que dones que hi col·laboren, però curiosament la Junta de l'associació està formada majoritàriament per dones, dada força significativa, ja que són dones les que porten el rumb de l'Associació, tanmateix la presidenta és també una dona.

D'altra banda, existeix una xarxa informal de dones vinculades d'una o altra manera a l'AVV que va sorgir de manera més o menys espontània per tal d'actuar en casos de maltractaments a dones. En total són entre 20 i 25, i tot i que es reuneixen molt de tant en tant de seguida s'activen quan apareix algun problema.

Una situació semblant es reproduïx a la **Coordinadora de Veïns del Casc Antic**, on sempre hi ha hagut més dones que homes. En aquest cas la preeminència de dones es constata a tots els nivells, és a dir, com a col·laboradores i també com a membre de la Junta *"Ahora en la Junta hay 22 personas, 5 hombres y el resto mujeres"*, per aquest motiu no s'han plantejat fer un grup de dones *"porque como ya somos muchas mujeres"* (entrevista nº6). De fet aquesta entitat mostra una especial sensibilitat cap als temes que

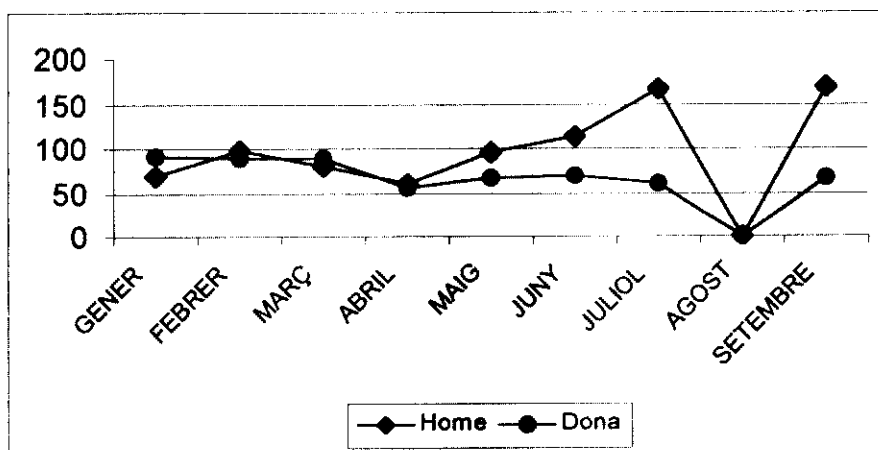
afecten a les dones, es van mobilitzar molt activament durant aquest any, quan van apunyar 11 dones del barri en 8 dies.

A la **Plataforma d'Entitats de la Ribera** segons el seu representant hi ha tants homes com dones, però *"a l'hora de treballar les dones s'arremanguen i treballen, i amb ganes, per organitzar la festa major les dones...totes."* (entrevista nº4)

Per contra a les **associacions de comerciants** existents al barri, la presència de dones és molt minsa, potser en part, perquè hi ha més homes que dones propietàries de negocis, i també perquè les reunions es porten a terme a la nit, en tancar els comerços, la qual cosa dificulta la participació de les dones que tenen família.

A la **Fundació Comtal Tria**, concretament al punt d'informació de Sant Pere Més Baix totes les treballadores són dones, però a la Fundació hi treballen nois i noies voluntàries al 50%. Pel que fa als usuaris, depenent de l'època de l'any s'hi adrecen més dones o més homes, però en general predominen els homes, tal com ho demostra el següent gràfic

Gràfic 4: Distribució per sexes en termes absoluts dels usuaris del punt d'informació de Tria al carrer Sant Pere Més Baix (gener-setembre 2000)

Font: dades proporcionades per la Fundació Comtal Tria

A) ANÀLISI QUALITATIU DE LA PARTICIPACIÓ DE LES DONES AL CASC ANTIC

Com ja hem anat recalcant al llarg d'aquesta memòria del projecte, nosaltres hem optat per una aproximació bàsicament qualitativa de la participació de les dones al barri; per aquest motiu els resultats obtinguts no es poden erigir com a representatius de totes les dones del barri, ni tan sols de les que participen. Les que participen són moltes més i la nostra mostra de dones entrevistades i contactades no és metodològicament representativa del total. Però estem convençudes que les dones entrevistades pertanyen a un ventall molt ampli de dones (essent un dels criteris de selecció de les dones a entrevistar la seva diversitat en termes d'edat, de formació, de procedència, etc.) i que amb molta probabilitat reflecteixen perfils característics de dones participants al barri.

A més a més, volem tornar a recalcar que parlar de dones d'un barri, i en aquest cas del Casc Antic, és parlar de diversitat de dones, i evitarem dir qualsevol afirmació generalitzant en aquest sentit, sinó que parlarem de perfils de dones i de tendències entre les dones.

A continuació us mostrem un quadre amb algunes de les dades de les persones entrevistades, perquè es puguin veure quins són alguns dels perfils de les persones. Hi ha persones que estan més vinculades al barri: porten anys treballant-hi i hi tenen fixada la residència, altres que fa anys que hi treballen, però viuen fora del barri, a vegades al mateix districte i a vegades a uns altres districtes. Hi ha persones casades i altres de solteres. Algunes amb fills i altres sense, etc.

Perfils de les persones entrevistades:

Nº	Edat	Estat civil	Fills	Lloc de residència	Professió	Treballa Casc Antic	Anys treballant al barri
1	40-50	Separada	2	Al barri			9
2	30-40	Separada	2	Al barri	Tècnica Ajuntament	Sí	
3	30-40	Soltera	1	Al barri			10
4	58	Solter			Pastisser		39
5	49	Casat	2		Xarcuter	Sí	25
6	43	Casada	2	Al barri			27
7	28	Soltera	No	Fora del barri	Educadora	Sí	7
8	28/30	Solteres	No	Fora del barri	Educadores		
9	58	Casada	3	Fora del barri		Sí	
10	59		4	Al barri	Perruquera	Sí	22
11	35	Soltera	No	Al districte	Història/gestora	Sí	2
12	37			Al districte	Bibliotecària	Sí	13
13	24	Soltera	No	Fora del barri	Treballadora social	Sí	2
14	34	Soltera	No	Fora del barri	Gestora cultural	Sí	4

B.1.- Per què participen les dones. Quines són les seves motivacions.

En aquest apartat volem aproximar-nos a quin és el motiu o els motius que indueixen a les dones a moure's, a participar públicament en alguna cosa, a involucrar-se en algun projecte o entitat en el barri.

Com ja hem aclarit aquestes no són segurament les úniques raons que porten a una dona a participar, i sovint hi ha més d'un motiu, per exemple, una necessitat vital personal que s'ajunta amb unes inquietuds polítiques. O a vegades hi ha un motiu inicial que és la raó per la qual aquestes dones comencin a treballar en una entitat, però aquestes raons van canviant al llarg del temps, amb els anys de participació. Aquestes són algunes de les motivacions que se'ns ha explicat i que per raons diverses i que tenen a veure amb els objectius i l'enfocament del projecte hem cregut també més significatives.

RAONS PERSONALS DERIVADES D'UNA EXPERIÈNCIA DIFÍCIL

Per algunes dones la raó principal per participar o formar part d'un col·lectiu és que aquesta participació les ajuda a superar una etapa de la seva vida especialment dura o traumàtica, o un estat emocional baix o un problema greu.

Sembla ser que el fet de participar, de sortir de casa i de fer quelcom cap a fora i cap als altres, de descentrar-se d'elles mateixes i focalitzar més la seva atenció cap a fora les pot ajudar a solucionar els propis problemes.

A més a més el fet de trobar-se amb altres dones que poden tenir o haver tingut problemes semblants als propis i poder compartir les mateixes inquietuds, pors, vivències. És per exemple, el cas de les noies que formaven part de l'antic grup de dones de l'Escola d'Adults del Casc Antic

"Eren noies de famílies desestructurades, la gran majoria amb fills, algunes d'elles no havien tingut l'adolescència, el grup era una mena de refugi de recuperació de l'adolescència. Eren un grup d'amigues més que un grup de dones. La idea era

des de la pròpia experiència personal extrapolar-la. Treballar el tema de l'autoestima, temes prop de la seva realitat personal" (Entrevista nº 8)

O fins i tot dones que prenen el fet de participar, per exemple com a voluntàries en una entitat, com una mena de teràpia:

"Venen perfils de dones que tenen problemes elles mateixes (depressions, problemes mentals), que necessiten fer algo per sortir, que no està malament..."
(Entrevista nº 9)

Però també la participació pot ser el fruit d'haver passat per una experiència personal pròpia que ha hagut de superar-se amb solitud i que pot fer pensar a algunes dones un cop superat el mal moment que hi pot haver altres persones en les seves circumstàncies i començar a treballar pels altres que es troben immersos en el problema i no han pogut superar-lo encara.

"M'acabava de separar i de passar una època bastant dura, me'n vaig anar de casa amb dos fills i mil pessetes i sempre vaig trobar algú que m'ajudés Quan passa una mica de temps i ja ho tenia més o menys superat, un dia que estava per allà per altres temes, se'm va ocome pensar que igual hi havia altra gent que ho passava malament, igual que jo, i que no sabien on recorre. I em vaig oferir a ajudar en cas de que algú necessités alguna cosa. I com que en aquell moment no hi havia masses grups de dones aquí al barri, vàrem decidir muntar una vocalia" (Entrevista nº1)

INQUIETUDS SOCIALS

Dones que tenen inquietuds es pot dir de caire social, que se senten motivades a treballar per ajudar a canviar les condicions de vida de les persones les envolten, ja sigui en el propi barri, o en el lloc on es treballa.

"No se si m'influenciarà en alguna cosa que vaig anar a un col·legi de monges... Encara que jo no vaig mai a missa... Però quan era petita anàvem amb un grup d'amigues cada diumenge al Cotoengo a ensenyar a llegir i a cuidar nens. I quan em vaig casar d'alguna manera vaig haver de deixar-ho. El meu marit em deia Teresa de Calcuta, i a mi això em tocava molt la moral... Bé, també estava més ocupada i ho vaig haver de deixar" (Entrevista nº 1)

"Erem persones que per motius professionals i de veïnatge estaven relacionades amb el barri, i creïem que es podia fer una tasca complementària a la que feien les administracions i altres entitats, per la gent més desprotegida: la gent gran" (Entrevista nº 9)

FORMAR-SE

Dones de totes les edats que en la seva participació tant com a sòcies d'una entitat o com a usuàries busquen la pròpia formació.

Des de dones joves que a través del voluntariat esperen formar-se i assolir experiència en un terreny professional que els interessa en un futur com una possible sortida laboral; a dones usuàries que a través de la pròpia formació esperen poder fer un canvi per millorar la seva vida, per exemple, dones que van a classes d'alfabetització per tal de poder aconseguir una feina millor que la que tenen en aquell moment, o per guanyar autonomia per moure's en la nostra societat, etc.

DONES QUE PARTICIPAREN EN EL MOVIMENT FEMINISTA DE FA VINT ANYS

En els moments finals de la dictadura i l'època de la transició hi ha una ebullició dels moviments de dones que reivindiquen temes com l'avortament i treballen per la conscienciació de les dones. Són dones inquietes, sovint professionals, que volen i lluiten per ser independents econòmicament i no caure en el típic clixé de mestressa de casa o de professional tradicional.

Moltes dones, la majoria de les quals ja passen la cinquantena d'anys, van començar a militar de jovenetes en moviments feministes i han continuat des d'aleshores participant en moviments de dones o en altres tipus d'entitats.

Per exemple, és el cas d'una dona perruquera que començà militant en moviments feministes i acabà treballant en projectes de solidaritat, però sense deixar mai de participar activament i sempre en el seu cas des del seu propi lloc de treball:

"La meva idea que allà on era cutre, llocs de xafarderies (revistes del cor...) on les dones s'anul·laven trobessin informació de temes de dones" Adaptant la professió a la dona moderna" (Entrevista nº 10)

"Fent des del propi lloc de treball solidaritat, per exemple, des de la perruqueria treballar amb un projecte a Sarajevo quan es va acabar la guerra de Bòsnia" (Entrevista nº 10)

Hi ha dones per a qui la participació en una entitat fou una mena d' "alliberament" del paper tradicional familiar o matrimonial (Entrevista nº 6).

TENIR UNA JUBILACIÓ ACTIVA

Un altre sector de dones que des de fa uns anys ens han dit que han començat a participar en moltes entitats, sovint com a voluntàries, són les jubilades o pre-jubilades. Dones que han estat treballant tota la vida, sovint també pujant una família amb fills i de cop es troben que encara tenen ganes de fer coses, però que la seva vida laboral s'ha acabat i que els fills ja són grans i no les necessiten. Les seves motivacions per participar són continuar tenint una vida activa, amb un component o bé de servei a altra gent, o bé de pròpia formació o de fer coses que sempre havien volgut fer, però que al llarg de la seva vida no havien tingut temps per a dedicar-s'hi.

Per exemple, de dones jubilades participant com a voluntàries en trobem a PRISBA (Entrevista nº 9) i com a mestres en l'Escola d'Adults del Casc Antic (Entrevista nº 7) o com a usuàries dels serveis i les activitats que organitza la Biblioteca Bonnemaison.

ALTRES

- Dones que no tenen feina i que en busquen i que esperen a través de la participació i/o el treball voluntari formar-se, agafar experiència o inclús trobar feina.
- Autorrealització
- Sempre han participat o militat a algun lloc o altre.

B. 2.- Demandes i necessitats de les dones del barri

A través de les entrevistes moltes dones ens han expressat quines creien que eren les necessitats de les dones del barri.

Totes aquestes necessitats i demandes són percebudes i expressades des de la pròpia subjectivitat de les dones entrevistades, i sovint passen pel seu propi esbiaix: les seves inquietuds personals, la professió, l'entitat en la qual es treballa.

També és cert que moltes d'aquestes necessitats i demandes de les dones expressades no són un problema o una necessitat exclusivament de dones, sinó de tota la població en general. Però s'expressa sovint la realitat del fet que les dones és que en situacions poc favorables les dones encara són les més desfavorides (un exemple clar en aquest sentit és l'atur femení).

Hem apuntat aquí els àmbits que han estat més recalcats o els problemes que s'han expressat de manera més recurrent al llarg de les entrevistes realitzades amb les dones que pertanyen a entitats.

IMMIGRACIÓ

La immigració és un dels temes més recurrents en totes les entrevistes, segurament per les característiques poblacionals del barri que ja hem esmentat amb anterioritat. A vegades vist com un fenomen general al qual el barri no ha acabat d'acomodar-se i altres centrant-se en les particularitats i necessitats de les dones immigrades.

En moltes entrevistes s'expressa la preocupació per aquesta assignatura pendent: la integració de les persones nouvingudes en el barri no sigui superada, i que ni la població autòctona pugui assimilar aquesta arribada de nous contingents de població, ni l'administració ni les institucions públiques tampoc.

"La concentració de minories ètniques, en un barri fràgil amb tant poc equilibri que qualsevol cosa de més fa trontollar aquesta sostenibilitat del barri, les concentracions no són bones per res, que caldria planificar més, demanar als

immigrants drets i deures, se'ls hi demanen molts deures i se'ls hi ofereixen pocs drets" (Entrevista nº 9)

"Tot el que està passant amb la immigració, en aquest barri per exemple, hem d'aprendre a conviure, a integrar-ho, perquè és el futur" (Entrevista nº 10).

A més a més, ja en l'àmbit de les dones immigrades, hi ha una sensibilitat especial respecte a les necessitats i problemàtiques de les dones d'aquests col·lectius.

"Hi ha moltes dones marroquines que tenen molts problemes. A la majoria les peguen, els hi fan humiliacions constants. Però sobretot és el marit el que no les deixa sortir de casa i contactar amb persones que no siguin marroquines" (Entrevista nº 1)

Moltes de les dones que han arribat tenen necessitats formatives (les necessitats més evidents són les del tema de llengües per les que no són de procedència llatinoamericana), però també altres tipus de formació: en temes de salut, d'educació dels seus fills o de reciclatge i de formació per accedir al món laboral. Les dificultats que moltes dones autòctones estan treballant i plantejant-se són com fer, perquè aquestes dones puguin participar més activament en aquelles activitats que els hi interessin malgrat les dificultats que es troben en les seves pròpies famílies.

"Quan es volen fer reunions per parlar de planificació familiar o de sanitat amb dones àrabs s'ha de muntar com un berenar, si diem que és una reunió no les deixen venir" (Entrevista nº 2)

UN ESPAI DE RELACIÓ

La manca d'un espai de dones al barri per poder trobar-se i fer coses plegades. La voluntat expressada per moltes dones entrevistades de crear algun espai per dones: un grup, una àrea, etc.

"que no sigui només parlar de la família o de ser els seus homenets qui parlen, que puguin tenir les necessitats de tema laboral ja sigui perquè necessiten els diners o perquè en tens ganes, per no estar tancades a casa; o una altra necessitat estar tancada una temporada a casa cuidant els fills, aquesta podria ser una associació que busqués el salari per a les dones específiques, com a dones..." (Entrevista nº 3)

NECESSITAT D'ACCEDIR AL MERCAT LABORAL

L'atur és un problema estructural a la nostra societat, i com a tal també al barri del Casc Antic, que com ja hem esmentat té uns índexs no-laborals més grans que les mitjanes d'altres barris de la ciutat.

I en aquest sentit les dones són també les que en surten més mal parades, l'atur femení és encara molt més alt que el masculí i les possibilitats d'accedir al mercat laboral són encara pitjors.

Moltes dones, en aquest sentit, necessiten més formació, necessiten que se'ls hi treballin les pròpies competències, perquè aquestes siguin valors a l'hora de buscar feina, cal que treballin certs hàbits i actituds respecte al treball.

Però també cal que es creïn nous llocs de treball, molts de baixa qualificació, al barri o als seus voltants i que siguin places que puguin ser cobertes per dones del barri que tenen uns perfils determinats.

A més a més, les necessitats de treballar, de trobar feina per una dona van més enllà que aconseguir un sou a final de mes, que ja és en si mateix prou important, sinó que a través del treball s'aconsegueix major autonomia, realització personal i augmentar l'autoestima.

"Sobretot per a dones, doncs els reptes nostres ara són donar llocs de treball, això ho tinc molt clar, sobretot per dones, perquè he vist el procés que fa una dona des de que t'arriba aquí a buscar feina i et diu "jo sé segur que vostè no me'n donarà perquè fa 15 anys que jo no treballo", això ens va passar fa no gaire. I tu li dius i per què, "doncs perquè estic molt grassa, i peso casi 200 quilos i a mi ningú em vol". Però escolta lo important és que estiguis bé, no que estiguis grassa o no, i llavors el procés d'aquesta persona. És impressionant. Aquesta persona no es volia, tenia depressions, i ha anat fent un procés positiu, s'arregla, ja menja menys, fa una dieta alimentària que li vagi bé, és tota una història. I ella diu que ara ella comença a contar, que fins ara era una desfeta per la societat, i ella veu que ella pot fer coses i que nosaltres comptem amb ella. És que això ho fa tot. I llavors veiem que la reinserció té que ser a través del treball i que la dona ha estat molt abandonada amb aquest aspecte i que pot fer un paper molt important i que és important que ho faci." (Entrevista nº 9)

"haurien d'haver feines de nivell baix, moltes vegades quan les envio a una entrevista ja sé que els hi diran que no. No es pot esperar a una entrevista el típic ros, amb ulls blaus i que parli 10 idiomes...." (Entrevista nº 13).

"Calen projectes com els Serveis de Proximitat que facilitin la inserció laboral a perfils baixos Que no demanin que sàpiguen castellà, català i anglès i àrab i que siguin maquets perquè la gent del barri no és així" (Entrevista nº 13).

ALTRES NECESSITATS DE LES DONES:

- Un centre de planificació familiar
- Un ginecòleg del barri.

ALTRES NECESSITATS GENERALS:

- Seguretat ciutadana.
- Reforma urbanística: el PERI, les obres del Mercat de Santa Caterina, la reforma del Born i de l'estació de França.
- Necessitats de formació.
- Necessitats de renovar un comerç obsolet.

B.3. Temes i qüestions en les que han treballat o estan treballant les dones del barri actualment.

Entre les dones que hem entrevistat hi ha com ja hem anat dient perfils diversos, però també inquietuds, interessos i preocupacions respecte al barri. Aquest fet ajuntat amb altres circumstàncies personals o professionals provoquen que estiguin treballant, quan diem treballant ens referim tant de manera voluntària com si cobren per la seva feina, en àmbits força diferents.

Tampoc a vegades són els mateixos interessos els que es tenien en el passat i els que es tenen actualment. La societat i el barri ha canviat i les dones amb ells. Hi ha dones que han deixat de col·laborar en alguna de les entitats, però està participant en altres activitats, etc.

A continuació exposarem quins són els àmbits en què es treballa, o s'ha treballat i quines les dones que hi participen o hi ha participat.

ÀMBIT DE DONES

- Autoajuda. Treballaren en grups de dones d'autoajuda.

Entrevista nº 1 i 8, les dues en el passat.

- Muntaren un grup de dones, també en el passat,

Entrevista nº 1 i 8

- Feminització de la pobresa

Entrevista nº 11: Surt

"Ajudar a les dones a buscar feina i fer un seguiment. Persones que el mercat no assimila: parades de llarga duració, no perquè tinguin un problema, perquè estiguin desarrelades o desestructurades, sinó perquè cada cop el mercat és més competitiu i deixa tota una franja de persones que no s'adapten, per motius

diferents (sou, formació, recursos) Una de les primeres condicions perquè la persona tingui una situació estable és que tingui feina.”

· Organitzant tertúlies (Entrevista nº 12):

“Organitzar tertúlies, “imaginant gèneres” no una idea tan exclusivista del feminisme com allò de ... nosotras nos lo comemos, nosotros nos lo guisamos ... que desgraciades que som i que malamen que ens tracten... sino ... bueno, hi ha violència contra les dones. Però per què què els hi passa als homes? Molt tenint en compte que, qui potser ha patit un trauma més fort en els últims vint anys han sigut més els homes que no pas les dones, que en el fons han despegat, però els homes s’han quedat pitjor, no”.

COORDINACIÓ D'ENTITATS I DE PROJECTES:

Entrevista nº 1: *“Coordinació d'entitats, en projectes concrets, per exemple, en el Consell de Dones amb els que estan treballant pel tema de la planificació familiar aquí a Barcelona”*

Entrevista nº 2: Tècnica de l'Ajuntament, coordina el que es fa al barri en l'àmbit de dones.

Entrevista nº 3: Secretària tècnica del Pla Integral. Reunions amb les associacions membres del Pla Integral i en el cas que ens interessa reunions de l'àrea de dona.

Entrevista nº 7: Coordinació del projecte d'immigrants de l'Escola d'Adults del Casc Antic.

· Treballar per MILLORAR LES CONDICIONS DE VIDA AL BARRI, per exemple, en qüestions com l'atur, l'habitatge, la inseguretat... És a dir treballant en associacions de caire social

Entrevista nº 3: Resoldre conflictes que sorgeixen al barri, treballant per projectes. Per exemple, el problema amb els joves algerians que es dediquen a robar bosses.

Entrevista nº 9: *"Dignificar el barri serveis no per caritat ni per beneficiència, sinó un servei que es mereix tota persona gran perquè ho necessita"*

· EDUCADORA, tasques com educadora, formadora u dinamitzadora.

Entrevista nº 7: Escola d'Adults del Casc Antic

"Fomentar la participació en el barri i dotar instruments a les persones per poder fer un anàlisi de la seva pròpia realitat i intentar canviar aquesta pròpia realitat, però sempre des de la seva pròpia realitat... D'una manera autònoma."

Entrevista nº 8: Antic grup de dones de l'Escola d'Adults

B.4. La relació participació / vida privada. Les dificultats que es presenten a les dones a l'hora de participar.

Un dels aspectes que ha aflorat al llarg de l'etapa d'investigació és el fet que sovint, les dones, no estan en igualtat de condicions que els homes per poder esdevenir dones participatives. Avui dia la major part de les dones continuen assumint el treball reproductiu dins de les seves llars que molts cops combinen amb treballs remunerats. La cura de la casa, el marit i els fills a més de la pròpia feina, fa que molts cops les dones hagin desistit dels intents de participació. En alguns casos, com ens ha demostrat el treball de camp realitzat, l'inici de la participació ha suposat l'aparició de conflictes a la vida privada d'aquestes dones.

"Jo vinc a les cinc, fins a les nou, les deu, les onze.(...), Treballo fins les tres, arribo a casa meva, dino, no miro la pols, perquè això em posa de mal humor, em pego una dutxa i baixo. Cosa que a mi m'ha comportat molts problemes a casa meva.(...) em vaig separar fa deu anys, tinc dos fills, un noi i una noia, i tinc bronques bestials amb ells, perquè ells no entenen mai que, sense cobrar jo pogués dedicar tantes hores"
(entrevista nº 1)

Els fills, com els marits, sovint no entenen la dedicació de la mare o la parella a tasques no remunerades. Com que les hores dedicades a la llar disminueixen les dones poden arribar a sentir-se culpables d'aquí que "es posin de mal humor". D'altres dones es prenen aquest fet amb més humor.

"Yo era una persona que era muy limpia (rialles) y claro, cuando se hizo la Asociación de Vecinos, dejé entrar todo el polvo, que digo yo" (entrevista nº6).

En aquests casos quan la dona no desisteix i continua la seva faceta participativa, el fet participatiu actua com a alliberador, i fins i tot contribueix a la autorealització personal d'aquestes dones

"Entré en la Asociación de Vecinos y es cuando me acabé de liberar (...) ya me escapaba, no estaba pendiente de un marido que te dice...no".(entrevista nº6)

Sovint aquests conflictes poden acabar en la ruptura de la parella, en d'altres ocasions la parella s'ha mantingut, perquè l'home ha d'acabar acceptant-ho. El fet que la dona participi activament ja suposa de per sí un qüestionament dels rols tradicionals de gènere, d'aquí que apareguin conflictes. Algunes dones qualifiquen de molt enriquidores, etapes passades de la seva vida, en les que havien estat molt participatives.

"En aquell moment [anys setanta] era molt enriquidor. Per la gent de la meva generació va ser molt importat, jo hem considero molt afortunada d'haver viscut aquells moments".(entrevista nº10)

Una altra possibilitat ha estat el cas d'alguna dona que va fer del seu espai de treball un lloc de trobada i participació per a dones.

"Després de marxar de casa els pares vaig fer moltes coses, però passat el temps vaig pensar que si volia ser una dona independent econòmicament havia de fer el que realment sabia fer, retrobar el meu ofici. Però jo no volia tenir una peruqueria tradicional (...) La meva idea era que allà on era cutre, llocs de xafarderies on les dones s'anul·laven, trobessin informació de temes de dones. Era un punt de trobada de dones. Va ser un espai sempre obert a tothom" (entrevista nº10).

Altres vegades l'activitat participativa es desenvolupa en un terreny molt emocional on evitar la implicació de la pròpia vida privada es fa difícil. Aquest és el cas de dues dones que van portar un grup de dones vinculat a l'Escola d'Adults del Casc Antic.

"Per això pensem que no es va consolidar més el grup (...) perquè va arribar un moment que es va enquistar aquesta idea, en què som un grup d'amigues, més que un grup de dones, que volem fer moltes coses" (entrevista nº8)

El fet que les dones fossin en gran part molt joves amb problemes d'autoestima, i que havien viscut experiències similars –maternitat durant l'adolescència, ruptures amb la parella, problemes de feina- va afavorir que es crees un vincle diferent de l'inicialment esperat amb les promotores del grup:

"potser no de mare-filla, però sí de germana gran a germana petita i es crearen uns vincles una mica pervertits, en el bon sentit de la paraula, inclús que tu has d'acudir quan elles et criden. Es creava una situació una mica incòmoda" (entrevista nº8).

B.5. La percepció de l'espai i la participació al barri

Com ja hem assenyalat, la delimitació de l'estudi a l'àmbit del Casc Antic, no té només conseqüències de tipus pràctic. Per una banda un dels principals motius de participació de les dones del barri és el fet de voler aconseguir millores al seu barri. En conseqüència els plans urbanístics són coneguts i valorats –en diferents graus i de manera diversa- per gairebé totes aquestes dones, fins i tot quan l'entitat a la que pertanyen no té el barri en sí com a àmbit de treball exclusiu. En segon lloc –i no gens menys important- un cop finalitzat el treball de camp, una de les conclusions que es desprenia –tant de les entrevistes realitzades, com de l'observació participant i sobretot del grup de discussió- és que tant les característiques socials, com les físiques o morfològiques pròpies del barri semblen influir en el dèbil teixit associatiu específicament femení existent al Casc Antic, en comparació amb d'altres barris del mateix districte.

El treball de camp ens ha permès copsar quins són els temes recurrents que respecte al propi barri es troben a l'imaginari col·lectiu de les dones que hem entrevistat. Hi ha temes en els que hi ha un alt grau d'acord, i fins i tot, s'utilitza una terminologia molt semblant per tal de descriure situacions. Aquest fet el facilita, probablement, la coordinació de les entitats que conformen la xarxa associativa del barri, ja que aquesta coordinació es realitza freqüentment en base a temes.

Un dels temes en què existeix un alt grau d'acord, és la constatació del fet que la reforma urbanística del barri, plasmada en el PERI del Sector Oriental, s'està produint molt lentament. Aquesta sensació es reforça si es compara el propi barri amb d'altres, especialment el Raval, on la reforma està molt més avançada;

"Els PERIS no s'han realitzat amb la rapidesa que havien de fer-se, tota la reforma urbanística va massa lenta i això ens genera i ens està generant molts problemes"
(entrevista nº9)

Aquesta lentitud de les actuacions, sobretot pel que fa a l'acabament de les obres del mercat de Santa Caterina i voltants, crea de vegades sensació d'abandó entre els veïns del barri pel que fa a l'administració pública i els càrrecs polítics.

"Penso com si els polítics s'haguessin cansat una mica. Al principi fa 12 anys van començar amb ganes, però ara estem per una altres històries, no? I em sembla que ens deixen una miqueta... tinc una mica aquesta sensació, d'abandó..."
(entrevista nº9)

En general el paper de les entitats respecte a la reforma urbanística, és més vigilant que reivindicatiu –en el sentit de canalitzar demandes i exigir la seva inclusió en els planejaments urbans-, tot i que no ha estat sempre així. De fet, anys enrera, a l'inici de la reforma, les associacions del districte aconseguiren incloure gran part de les seves exigències dins els PERI, la més important el compromís oficial de real·lotjar els veïns expropiats dins el mateix barri.

"... un altre dels objectius era que el PERI es tirés endavant, però comptant amb les persones i no només dels urbanistes i arquitectes, i que a més tota la gent que vivia al barri pogués reuicar-se i continuar vivint al barri"

"El PERI té molts detractors i cadascú el voldria a la seva manera, no es posen d'acord les entitats que treballen en urbanisme... ara se'ls està donant un nou caire i el nou caire seria treballar a petita escala, no treballar el PERI perquè ja s'està executant i mirant que s'executi bé" (Entrevista nº3)

Un altre dels temes recurrents que han aparegut al llarg de la investigació ha estat la constatació de l'existència de "dos barris" o "dues parts" diferenciades dins el Casc Antic. Aquesta diferenciació està plenament interioritzada pels veïns i veïnes del barri. Es fa referència al "carrer Princesa cap a amunt i el carrer Princesa cap a avall" o la zona d'influència de la Ribera i el Passeig del Born, contraposada al barri de Sant Pere i voltants. És especialment significatiu que el gran nombre de frases fetes, i maneres de referir-se a cada part del barri i a la gent que hi viu a cada banda:

LA GENT I LES "DUES PARTS DEL BARRI"

[a la Ribera] tot és de niños bonitos, és una part, i després hi ha una altra part que és maca per a visitar, però que és dura per a viure-hi" (entrevista nº9)

"Estem intentant que la "gente guapa" no vagi tant a la seva i que la "gente cutre" ja no ho sigui tant" (entrevista nº3)

"Hay dos partes. Hay gente con poder adquisitivo, que muy bien, y hay gente muy pobre que se mete donde puede" (entrevista nº6)

El barri [la Ribera] s'ha posat de moda i els que venen "perque és mot bonic i molt modemo (...)" (entrevista nº10)

Aquesta zona de la Ribera i així són de "gent guapa"(...)el carrer Sant Pere Més Baix i per allà és la zona més durilla del barri. (entrevista nº3)

LA FRONTERA:

"(...)el carrer Princesa: Aquí se terminó el estado de Michigan i empieza el de Arizona" (entrevista 12)

"Aquest barri té un problema, Princesa cap amunt és un món i Princesa cap a baix és un altre(...)" (Grup de discussió)

La referència a "les dues parts" i a la "frontera" és constant, i no és només una diferència física entre les dues zones, sinó que amb aquesta expressió es posa de relleu l'existència de "dos barris" social i econòmicament diferents:

"Ni els pijos de Princesa avall pugen cap amunt perquè s'embrutaran les sabates de diseño, ni... bueno, els de Princesa amunt de vegades baixen abaix, especialment grupets magrebins i argelins a robar bolsos. Amb lo cual els veïns d'abaix encara tenen més raons per dir que d'aquí cap amunt no t'acostis" (entrevista nº 12)

D'aquest discurs es desprèn una visió de "les dues parts" fortament estereotipada. A més, es constata que els habitants del Casc Antic tenen un sentiment de divisió, de segregació espacial simbòlica força interioritzat.

En el cas de la Ribera, els interessos corporatius d'alguns grups, principalment els comerciants -que s'agrupen a la Plataforma d'Entitats de la Ribera- han fet pressió per tal d'aconseguir millores en el paisatge urbà de la zona, així com la peatonalitat d'alguns carrers.

"Si arribeu a conèixer el barri abans... era molt diferent (...) ara s'ha posat de moda i això ha sigut un èxit de les associacions i de mirar quines botigues s'hi posaven i evitar(...) a veure si m'entens que hi hagin bazares, cosa que jo crec que al carrer Princesa se'ls hi ha anat de les mans. Si hi havia associacions haurien d'haver treballat allà. Aquí s'ha aconseguit".

El paper "vigilant" de les entitats per al bon funcionament del barri es torna a posar de relleu. Efectivament, les entitats de les zones reconeixen com a mèrit propi l'actual situació que travessa la zona. Pel que fa als veïns l'arribada de nova població és rebuda amb una postura ambivalent. Des de l'Associació de Veïns del Casc Antic s'assenyala que molts dels que s'han instal·lat al barri només van per dormir i que hi ha una sèrie de comerços, bars i locals nocturns que no li aporten res als veïns de la zona i que en canvi els locals tradicionals del barri van desapareixent. De fet durant aquest any s'ha engegat una campanya contra els sorolls per part d'alguns veïns, així les concentracions de protestes han tingut resposta per part d'altres entitats vinculades al Pla Integral que han

endegat l'anomenada "campanya dels colors" penjant banderes de colors a les façanes d'entitats i comerços i organitzant actes lúdics amb el lema "aquí hi ha vida". Davant de l'alarmisme i el descontent es busca generar respostes positives tot exaltant els aspectes positius: la vida i el color que té el barri.

A més de la població jove i de classe mitja que es trasllada al barri i dels joves estrangers comunitaris que hi viuen, la immigració de països no comunitaris, sobretot marroquins, algerians, dominicans i pakistanesos han format les seves pròpies comunitats i àrees d'influència al barri. Tanmateix, també s'estableixen àmbits d'intercanvi social propis d'aquestes comunitats: perruqueries, botigues, bars locutoris telefònics, etc. Així podríem parlar de com a mínim tres dinàmiques paral·leles que hem pogut identificar i que coexisteixen al mateix barri. Els dels anomenats "veïns de sempre"; els joves -extrangers o no- amb un nivell adquisitiu i/o cultural elevat; i els dels immigrants no comunitaris amb un nivell adquisitiu baix. Són "espais socials" diferenciats en el sentit que David Harvey (1979) els hi atribuïa, pel qual l'espai adquireix sentit en funció de les relacions de significat de cada individu, del seu estat cognoscitiu i del context on es trobi. Aquests espais socials són "tipus" no els trobem així a la realitat, sinó que hi ha mobilitat d'uns espais a uns altres i s'hi barregen, però ens serveixen per aproximar-nos a la realitat.

Dins de les entitats del barri, també es dona aquesta dinàmica, els immigrants –tant comunitaris com no comunitaris- no s'han integrat dins de les entitats tradicionals del barri. Algunes comunitats –com la marroquina o la dominicana- han format les seves pròpies associacions, que en casos puntuals –com a la Setmana Intercultural- es coordinen amb la resta d'entitats del barri, però no és aquesta la dinàmica habitual. Des de l'A.VV del Casc Antic hi ha hagut intents d'aproximació a les dones marroquines i dominicanes:

"Nosaltres a través de 2 noies àrabs vam intentar acostar les dones àrabs a l'associació...no hi va haver manera, elles allà tancades a Bayt al-Thaqafa i vam estar intentant-ho 1 any, venien al berenar, perquè per això els seus marits els hi donaven permís, però després cap a casa." (Grup de discussió)

Al grup de discussió es va posar de manifest que és equivocat intentar crear un grup o espai multicultural i interclassista des de l'inici, donat que segurament fracassarà tal com ha passat en alguns casos. L'estratègia que es va apuntar és intentar ésser útils a aquestes dones per tal que es vagin acostant poc a poc a l'espai o grup. Tanmateix es va admetre que les dones que inicien projectes adreçats a dones solen tenir cert nivell adquisitiu i/o cultural.

"Jo crec que intentar crear un grup del no res de totes les cultures, de tots els nivells,... és impossible aquí i a tot arreu. Les dones que normalment s'associen són autòctones, de cert poder adquisitiu i cultural i són aquestes les que comencen fent activitats de cara enfora. Però si es comença sense activitats de cara enfora, sense experiència, tothom ens dirà que no, però poc a poc si aconseguim ser útils, primer vindrà una, després una altra, o et vindran a demanar coses. Però clar fer un grup intercultural d'entrada no és possible." (Grup de discussió)

A banda de la diversitat cultural i l'aparició d'espais d'intercanvi socials propis dins el barri també s'ha de tenir un altre procés que té conseqüències en la participació dels habitants del barri dins el propi barri. El procés de supressió de distàncies i de proliferació d'interessos diversos que ha esdevingut a les ciutats, té com a resultat que la xarxa de contactes dels individus i els grups als que pertany no estiguin necessàriament localitzats a l'entorn més immediat, sinó que sovint estan dispersos per tot l'espai urbà (Harvey, David; 1979). Això té conseqüències en la participació ciutadana, ja que hem pogut constatar que al barri hi viu un sector de dones joves força actives políticament i participatives però sovint aquesta participació o militància no es produeix dins l'àmbit del barri. Potser aquesta característica ens permetria parlar d'un canvi en el model de la participació ciutadana, ja que la base territorial es debilita, i el que compta són els temes d'interès que fan de nexa d'unió entre les persones, independentment d'on estigui ubicada l'entitat o associació.

L'emergència d'espais socials diferents és palpable a tot el barri. Si a la zona d'influència del barri de Sant Pere els immigrants han creat espais socials propis, a l'altra banda -a la zona de la Ribera- és fàcil constatar que molta gent visita la zona, consumeix oci i

disseny i després marxa. A més a més, molts dels que s'han traslladat a viure tenen la seva xarxa de relacions situada fora del barri. Aquest comportament contrasta amb el propi de l'espai social tradicional del barri, caracteritzat pel tracte proper i de coneixement mutu entre els veïns, pels quals el barri és el lloc on es realitzen la major part de les interaccions diàries.

Aquesta diversitat social i cultural ha donat peu a que en alguna entrevista es qüestionï el sentit d'una A.VV que tingui com a àmbit de treball tot el Casc Antic:

"No té sentit una associació de veïns del Casc Antic. Perquè el senyor que viu al carrer Carders, té un problema que no té res a veure amb el senyor que viu al carrer Rec. Són dos interessos totalment diferents. El Born, des dels anys setanta ha sigut així: on viuen els artistes, els hipiosos... El problema del Born és la proporció: Quants magrebins viuen al Passeig del Born? Quants marroquins viuen al carrer del Rec? Quants dominicans viuen a la Plaça de les Olles? El problema està en què no s'han barrejat. I des de fa molts anys. I ja no tenen opció a barrejar-se, perquè no es troben." (entrevista nº12)

La gran diversitat del barri com a problema per trobar necessitats comunes de les dones també s'ha posat de manifest al llarg de l'estudi:

"Siguem realistes, tu crides a segons quins col·lectius i no et venen, per problemes d'horaris, de feina o el que sigui, és difícil que dones de diferents cultures s'assentïn en una taula a parlar, de què? És una mica difícil. Nosaltres no ho hem aconseguit ni ho aconseguirem mai." (Grup de discussió)

"Jo conec gent que viu al carrer del Rec i que guanya 400.000 pessetes cada mes i viu al costat d'una dominicana que està fent el carrer per poder sobreviure, aquestes dones de què vols que parlin quan es troben per l'escala?" (Grup de discussió)

Davant d'aquest discurs també hi ha dones que defensen la pervivència de nexes d'unió interclassistes i interculturals entre dones, posant com a exemple els maltractaments a dones:

"Jo no el tinc tan clar aquest tema [que sigui difícil trobar interessos comuns entre les dones del Casc Antic], jo crec que el tema de les dones és un dels més interclassistes que hi ha. Jo no dic que tinguin les mateixes necessitats la que guanya 400.000 i l'altra, però estic convençuda que "las ostias le duelen tanto a la Melanie como a la dominicana". (Grup de discussió)

La desigualtat social dins del barri del Casc Antic, comença a ser reconeguda des de les entitats del barri com a un problema per a la participació. La pobresa –no oblidem que el Casc Antic i Ciutat Vella en general, tenen un dels índexs de capacitat econòmica familiar més baixos de la ciutat- no és un element que afavoreixi la participació, perquè les necessitats de la gent amb poc recursos són molt més bàsiques:

"Si tú vius en un pis de 30m², sense lavabo i que pases fred a l'hivern i calor a l'estiu no tens gaire ganes de fer coses, hi ha molta població gran en aquella zona [barri de Sant Pere]" (entrevista nº3)

Una de les preguntes obertes que es desprèn d'aquesta situació, i que deixarem sense respondre –perquè nosaltres no hem trobat resposta ni tampoc ens l'ha pogut proporcionar cap de les dones entrevistades- és si la proliferació d'espais socials diferenciats que se'n deriva de la diversitat –econòmica i cultural- de la població que hi viu al Casc Antic, pot ser una de les causes que expliqui el fet que les dones que hi participen al barri –que n'hi ha i en gran mesura, segons hem constatat - no s'agrupin o coordinin per reivindicar, proposar, fer o simplement pensar temes que facin referència a la pròpia dona. El fet que la diversitat no hagi estat un impediment a altres barris molt semblants al Casc Antic, com ara el Raval, ens porta a pensar que si bé pot ésser un fet que dificulti la unió d'interessos de les dones, aquest fet pot ésser superat, tanmateix no oblidem que la diversitat cultural, econòmica i social és l'alternativa al "ghetto", i que sovint és la diversitat de l'espai públic la que actua com a revulsiu per a la autoregeneració i la sensació de seguretat als barris:

“Ja però, el Raval és així i pitjor, i el carrer Hospital també marca una frontera, en canvi per aquest carrer et trobes gent molt diferent, el que va a sopar al restaurant de moda, el paquistaní que ven les roses,... Jo pel carrer Hospital quan torno a casa a la nit sempre trobo el guaperes que surt a la sèrie de la tele i va a sopar al Rita Blue, el polític que ve de la casa Leopoldo i al costat el paquistaní. Al carrer Princesa, en canvi, no hi ha ni déu a la nit (...) tinc una amiga que viu al carrer del Rec i sempre torna en taxi a casa (...)” (Grup de discussió)

B.6. Femisnisme

Parlant de participació de les dones i de dones organitzades, ens semblava important incloure al treball i a les preguntes que hem adreçat a les dones del barri, la qüestió del Moviment Feminista : ¿Es consideren feministes aquestes dones del Casc Antic ? ¿Què entenen per Feminisme ? ¿Què pensen del Moviment Feminista actual ? ¿És un punt de referència per a elles ?

La paraula *Feminisme* apareixia en les nostres converses amb les dones del barri bàsicament quan la plantejàvem nosaltres. Poques vegades va ser inclosa directament per alguna d'elles (ni per mostrar el seu acord amb aquesta ideologia ni per fer el contrari). Tot i així, sí van ser centre de les nostres xerrades moments de lluita de les dones que han estat claus, o referents a les seves històries polítiques i personals, i que podem llegir paral·lelament a l'evolució del Moviment Feminista català, o de Barcelona. Ens referim sobretot a qüestions vinculades a la salut de les dones (dret a l'avortament, centres de planificació familiar, etc) i als drets legals (dret al divorci).

Es podria dir que, quan parlaven de Feminisme, es referien bàsicament a dues coses. Per una banda, la consciència de ser dona. I per altra banda, la lluita col·lectiva per aconseguir uns certs drets o una certa igualtat d'oportunitats a la societat. Partint d'això, les postures de les dones entrevistades es poden dividir en diferents grups :

- aquelles que van participar al moviment feminista durant els seus primers moments després la dictadura, als anys setanta, i que ara no es defineixen a elles mateixes com a feministes. Majoritàriament, pensen que el feminisme és un moviment que no té massa sentit avui dia, encara que va fer molt per les dones en el passat. Es tracta d'una postura predominant entre les dones entrevistades amb més de 40-45 anys.

"La meua arribada al món associatiu de les dones va ser fa 21 o 22 anys, quan arriba a Barcelona el Moviment Feminista (...) En aquell moment era molt enriquidor (...) Per la gent de la meua generació va ser molt important, jo em considero molt afortunada d'haver viscut aquells moments. Vaig crear el primer grup de dones del barri, treballàvem temes d'avortament i conscienciació de les dones (...)

Ara participes al Moviment Feminista ?

No dic que no serveix.... però ara hi ha coses que s'han de modificar, a mi no em serveixen. S'han de buscar noves vies, noves fórmules a nivell polític. Crec que tot això ja no serveix" (Entrevista nº 10)

- aquelles que es consideren feministes, però, per diferents motius, no participen en el Moviment Feminista organitzat. Es tracta sobretot de dones més joves, sota els 40 anys.

"Sí (em considero feminista) el que passa és que (sóc) una feminista autònoma. No he estat militant en un grup de dones, encara que he tingut relació amb grups de dones. Però sí que a nivell de feina i a nivell de concepció política (...) És un nivell des del qual pots reflexionar sobre tot el que significa el pensament feminista. Una es considera feminista a partir de la seva experiència o del seu bagatge personal"

Només una de les entitats amb la qual hem treballat (SURT-FLORS) explica el seu treball partint d'una postura explícitament feminista, la intenció de desenvolupar el seu projecte des d'una perspectiva de gènere, etc.

- aquelles per les quals el Moviment Feminista no suposa cap punt de referència, ni a les seves vides, ni a la seva participació política.

Algunes de les dones entrevistades que avui dia no es troben identificades amb el moment actual del Moviment Feminista ens explicaven la seva visió d'aquest com a un moviment anacrònic, ja que s'han aconseguit moltes de les seves reivindicacions ; com a moviment que ha perdut la seva faceta d'acció política, de reivindicació, i que ara mateix es troba fortament intel·lectualitzat:

"Yo creo que habría que hacer más y hablar menos" (Entrevista nº 6)

En definitiva, llunyà dels problemes, necessitats i estratègies d'acció organitzada de les dones del barri.

Tot i així, no deixa de ser significatiu que, pràcticament totes les dones entrevistades, s'impliquin amb regularitat per organitzar al barri i a la ciutat diferents actes durant la commemoració del dia internacional de les dones, el 8 de Març, jornada tradicional de presència del Moviment Feminista al carrer.

B.7. - Moviment de dones al barri: espai i grups de dones.

Actualment totes les persones amb les que hem parlat ens han confirmat el que nosaltres també ja havíem vist: la inexistència d'un moviment de dones al barri, que ja hem dit que no és el mateix que una manca de participació.

Les dones sí que participen i molt, a la majoria d'associacions les dones són hegemòniques, almenys en quantitat, quan es monta qualsevol cosa les dones són molt sovint les que s'arremanguen les mànigues i es posen a treballar, són també les usuàries de molts dels serveis que s'ofereixen al barri... Però sembla que ja fa anys que el treball de les dones per a les dones ha anat de cap a caiguda.

Els motius són molt diversos, després d'una punta en els anys setanta i principis dels vuitanta que varen ser molt moguts en el moviment de dones, es va continuar treballant, però en general va haver-hi una decadència d'aquella efervescència. Les dones que

lideraven i participaven aquest moviment la majoria ja passen dels cinquanta anys i encara que moltes continuen treballant, altres s'han retirat de la participació pública.

Sembla que les dones joves ja no estan tan interessades en participar en moviments de dones, sinó que les mouen altres qüestions. O bé, i com ens han apuntat algunes dones, potser és que ja no els interessa el treball de dones de la manera i la forma com s'ha vingut fent en els darrers anys i que estarien per una renovació d'aquestes formes.

Durant aquest projecte hem incidit constantment en aquesta qüestió, en les nostres converses i entrevistes amb les dones del barri. A més a més amb la idea d'incentivar aquelles propostes o iniciatives de treballar amb dones que trobéssim a través d'impulsar la participació d'altres dones o de buscar-hi nous canals de participació o estimular els ja existents.

Però si una cosa teníem clara al llarg del treball i encara ens ha quedat més després de tota la informació recollida és que no cauríem en el mateix error de muntar alguna cosa per dones per muntar alguna cosa per dones. Per engegar una iniciativa com aquesta cal veure si hi ha dones que tenen ganes de fer coses, quines coses els hi agradaria fer, etc.

A continuació us relatarem els resultats obtinguts en aquest tema i com sempre donarem la veu a les dones participants.

DIFICULTATS DE MUNTAR UN GRUP O UNA INICIATIVA PER A LES DONES

La diversitat

Una de les principals dificultats que s'han recalcat per muntar un grup de dones al barri és la dificultat d'aglutinar dones tan diverses. Dins del barri hi ha molts barris diferents, encara que la divisió bàsica que sempre es fa és la frontera que simbòlicament fa el carrer Princesa entre la Ribera i Santa Caterina i Sant Pere. I dins de cada barri hi ha dones molt diferents en tots els sentits: nivell de vida, interessos, orígens culturals, professió, ideologia política, etc. Aquesta diversitat dificulta la unió entre les dones.

"Jo fa anys vivia a Princesa cap a amunt però just al límit. Aquest barri té un problema, Princesa cap amunt és un món i Princesa cap a baix és un altre, i la

gent ni puja ni baixa. Jo conec gent que viu al carrer del Rec i que guanya 400.000 pessetes cada mes i viu al costat d'una dominicana que està fent el carrer per poder sobreviure, aquestes dones de què vols que parlin quan es troben per l'escala?" (Grup de discussió)

"És que també hi ha una idea de grup de dones. Què és muntar un grup de dones? Un grup de dones no es monta com qui monta un bolet. A vegades surt, surt d'un curs de cuina o d'un curs d'informàtica" (Entrevista nº 8)

Malgrat això, algunes dones també han recalcat que l'àmbit de dones és un dels més **interclassistes** que hi ha. Malgrat les diferències es poden trobar temes conjunts de totes les dones, per exemple, va sortir el tema de la violència domèstica que afecta tant a dones d'uns nivells socials acomodats com a dones desafavorides socioeconòmicament.

També calia no perdre de vista que quan sorgeix una iniciativa (ja sigui en aquest cas en l'àmbit de les dones, però seria extrapolable a qualsevol altre àmbit) no cal esperar que d'entrada aglutini a tothom, a totes les dones. El que cal és treballar un projecte amb empenta i qualitat i que si aquest resulta atractiu per elles i funciona, la participació de les dones en ell anirà en augment.

"Jo crec que intentar crear un grup del no res de totes les cultures, de tots els nivells,... és impossible aquí i a tot arreu. Les dones que normalment s'associen són autòctones, de cert poder adquisitiu i cultural i són aquestes les que comencen fent activitats de cara enfora. Però si es comença sense activitats de cara enfora, sense experiència, tothom ens dirà que no, però poc a poc si aconseguim ser útils, primer vindrà una, després una altra, o et vindran a demanar coses. Però clar fer un grup intercultural d'entrada no és possible." (Grup de discussió)

Altres

- Hi ha hagut diferents intents des de l'administració que s'han concretat per exemple en els òrgans de participació de les dones i altres, que no han estat realment òrgans de participació real i que no han ajudat a estimular que es muntessin grups de dones des de la societat civil, des de la necessitat de les dones per organitzar-se i fer alguna cosa.

"Jo crec que són coses diferents, una cosa són els òrgans de participació de l'ajuntament que hi ha de diferents tipus, de dones, de la joventut, de gitanos, i una altra és la necessitat que tenen les dones d'organitzar-se per fer alguna cosa. Jo crec que l'organització de les dones hauria de ser capaç de transmetre propostes, reivindicacions,... però clar si l'organització de les dones es fa des de dalt..." (Grup de discussió)

"Aquí la qüestió està en què quan intenten potenciar-ho des de dalt no funciona, però no funciona, perquè des de baix tampoc hi ha. No saps per on agafar-ho. No funciona, perquè s'incentiva des de dalt o perquè no hi ha teixit? Perquè a altres barris aquesta incentivació des de dalt ha funcionat, a Horta o al Raval, van començar a fer coses a partir de la taula de dones. I perquè aquí no passa?" (Grup de discussió)

- Hi ha algunes persones que creuen que el fet de que hi hagi hagut dones que hagin liderat el moviment de dones al barri, o inclús altres coses al barri ha estat un perjudici per aquest moviment

"Jo crec que hi ha un problema de protagonisme, en els grups de dones tothom vol ser el protagonista, no hay grandes entidades pero las pocas que hay todas quieren ser líderes." (Grup de discussió)

Però no tothom creu que aquest sigui un motiu, hi ha qui pensa que si hi haguessin dones que realment fossin líders es farien més coses.

- Les dones que els agradaria muntar alguna iniciativa amb dones i per a les dones són persones que ja participen en diferents àmbits i que sovint ja no tenen més temps per dedicar-li.

"A més, la gent que diu que sí l'agradaria fer alguna cosa, no poden titrar-ho endavant perquè ja estan en altres coses. Hauria de ser un grup que no tingués altres activitats, i que sigui motor... Però...aquí hay mujeres inmigrantes, mujeres jóvenes, gente que se mueve hay mucha " (Entrevista 11)

INTERÈS EN INICIAR ALGUN PROJECTE AMB DONES

Arrel d'aquesta mancança d'un moviment de dones al barri, volíem saber també si existia l'interès de les dones d'iniciar algun projecte en aquest sentit o si ja ni s'ho plantejàvem.

El que ens hem trobat és que moltes dones ens han expressat els seus desitjos de muntar algun projecte o començar alguna iniciativa que tinguin per destinatàries les dones i que en el que es treballi específicament temes o problemes de dones. Aquest desig també es pot veure en moltes entitats que tenen espais o àmbits per treballar l'àmbit de les dones, però que no acaben de funcionar o d'engegar (Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns, Àrea de Dones del Pla Integral, Grup de dones de l'Escola d'Adults del Casc Antic...)

També és cert que hi ha hagut dones que s'han mostrat escèptiques en aquest sentit, que no creuen que s'hagi de treballar específicament amb dones, o que siguin necessaris àmbits o espais particulars per dones, sinó que el que cal és treballar en problemes o qüestions que afectin a les persones en general, tant als homes com a les dones. I que en temes com amb la igualtat d'oportunitats entre homes i dones o de violència domèstica el problema no és resol a través del treball amb dones sinó que cal involucrar també als homes.

“Sí, però clar també depèn de les cultures que hi barregis, també estaria bé barrejar els homes i les dones, perquè a vegades van les dones i no els hi expliquen als marits i els marits continuen transmetent aquesta mentalitat als fills, no sé potser si la dona té un paper molt fort a la família... és com molt delicat tot això” (Entrevista nº 13)

Hi ha algunes dones amb les que hem parlat que també es mostren escèptiques amb les dones joves actuals. Generalment són dones ja de certa edat, que participaren en la pujança del moviment feminista de fa 20 i 30 anys, i que creuen que les dones joves actuals ja ho han tingut més fàcil i no han hagut de lluitar per reivindicar els seus drets com a dones, i que actualment les joves estan molt desmobilitzades. Aquestes dones nostàlgiques sovint utilitzen l'argument aplicat a les dones “és que els joves actualment no es mouen per res”.

Però com ja hem dit la majoria de dones sí que va expressar el desig de treballar per les dones i expressaven el seu pesar pel fet que no hi hagués un moviment de dones, un espai de dones, etc. Sovint aquesta qüestió va sortir per ella mateixa en el transcurs de les entrevistes (donat el tema que se'ls hi proposava de dones i participació) i algunes ens animaren a que fóssim nosaltres les que muntéssim alguna cosa i que elles ens ajudarien o s'hi sumarien, o bé altres ens expressaren la seva predisposició a reunir-nos i a parlar d'aquestes qüestions i intentar iniciar alguna cosa.

La discussió de grups que vàrem muntar va sorgir una mica d'aquestes dones. Malgrat que nosaltres tenim com a objectius i mètodes del projecte muntar algun grup de discussió amb dones, la forma i els temes que s'havien de tractar varen sortir sovint de les pròpies dones entrevistades que s'oferien a reunir-se amb altres dones que estiguessin interessades en la qüestió “i a veure què sortia”

PROPOSTES QUE HAN ANAT SORGINT D'IMPULSAR UN ESPAI O UN GRUP DE DONES

Al llarg del projecte com ja hem dit moltes dones ens han expressat la seva inquietud pel fet que no existeixin espais o grups al barri propis per dones. Malgrat que no hi ha gaire gent, o almenys nosaltres no hi hem contactat, amb ganes de treballar en un projecte d'aquestes característiques hem trobat dones que tenen la idea d'engegar alguna cosa, algunes d'aquestes es tracten d'això: només una idea i unes altres són projectes més acabats i molt probablement materialitzables.

Des del Pla Integral tenen una idea des de fa cinc anys al cap, és la de **muntar un hammam**, uns banys públics d'estil àrab al barri. Les característiques del bany, i del ritual del bany públic serien una bona manera, perquè dones del barri es trobessin i contactessin entre elles en un espai de relació informal que podria afavorir el contacte amb dones que generalment no participen.

"... però que seria bàsicament a partir de les dones, o sigui que no seria purament un hammam, sinó que la nostra idea que, em sembla que hi ha experiències a Milà i a algun altre lloc d'Europa, que al costat del hammam hi ha una petita guarderia, hi ha un lloc de reunió de dones, que després està obert a tothom que hi vulgui entrar però que l'excusa és que sigui un lloc de reunió de les dones, un lloc de comentar problemes o temàtiques o qüestions de dones." (Entrevista nº 3)

Podria ser un espai de dones realment intercultural, intergeneracional i segurament també interclassista. Es voldria potenciar la implicació de col·lectius que participen poc com les dones marroquines i a les quals sembla difícil arribar en els canals de participació que ja existeixen. Des de la informalitat d'una activitat quotidiana en els seus països es podria donar un major coneixement de les cultures del barri entre les dones i de les dones entre elles.

"a nivell de Districte hi ha el Grup de Dones Immigrades, llavors nosaltres a nivell de barri la nostra idea és trobar un espai, un lloc de trobada de les dones sobretot perquè una de les comunitats més grans que hi ha aquí és la marroquina i costa molt que entrin en qualsevol història i al mateix temps són una de les poblacions principals, són les mares dels nens que corren pel carrer i llavors la idea és això, el

hammam és l'última fita, però que sigui un lloc de reunió, de trobada, de poder-nos trobar. (...) A vegades parlem de multiculturalitat, aquí el barri parlem de cultura perquè aquí al barri som multiculturals per defenició. (Entrevista nº 3)

Però com elles mateixes diuen aquesta és una idea que fa anys que dóna voltes pel món i cal gent per a treballar-hi, i aquesta gent no acaba de sortir.

El fet que a la Biblioteca Bonnemaison s'alliberessin espais degut a la marxa de l'Institut del Teatre i que una de les idees és que es destinés una part o tota de l'espai a ser un espai per grups o activitats de dones, hagués estat un bon moment, perquè conjugava dues condicions: un espai relativament ampli, ser un espai destinat a les dones; però és molt probable que ja hagin arribat tard per sumar-se a les múltiples demandes d'aquest espai. Tot i així amb alguns dels projectes presentats a l'administració que demanen de poder instal·lar-se a la Bonnemaison amb projectes que tenen com a destinatàries les dones, hi ha el de muntar una sauna per a dones. Potser les dues idees podrien confluir.

El principal problema d'aquest projecte, que ens sembla que podria tenir força èxit és que cal gent que hi treballi i escrigui un projecte sòlid que es pugui presentar a l'administració per tal de poder trobar el finançament (almenys per engegar-ho), i de moment aquestes persones encara no han sortit.

Una altra idea que segurament es materialitzarà el primer trimestre del 2001 és la que hi ha des de l'**Escola d'Adults del Casc Antic d'engegar un grup de dones**. Com ja hem explicat en aquest treball, aquesta escola d'adults ja havia tingut grups de dones al llarg de la seva trajectòria, però que han anat també desaparixent. Aquest vol ser un altre intent per engegar-ne un de nou. Ja hi ha una persona de dins de l'Escola encarregada de tirar endavant aquest projecte i la idea és que es nodreixi en un inici de dones que siguin alumnes de l'escola i que estiguin interessades a participar-hi. Des del grup de discussió es va valorar molt positivament aquesta iniciativa que fou presentada públicament per la seva responsable i es va creure que podria tenir realment èxit, en el sentit que l'Escola ja compta amb unes dones que s'aglutinen allà i que tenen interessos comuns, que no es munta un bolet en un lloc nou sinó que es parteix de les dones que ja

estan participant en unes determinades activitats. També es va creure que aquesta iniciativa podria ser el camí per començar en un projecte petit i anar creixent o vinculant coses. Moltes de les dones presents en el grup de discussió es van oferir a col·laborar en el moment en què calgués fer un esforç per tirar-lo endavant, aportant les seves diverses experiències. Es va parlar de fer una altra trobada per treballar el tema. La responsable del projecte va agrair aquest oferiment i va quedar en convocar-nos en aquest sentit.

"Enlloc d'enclaustrar-nos el que hem de fer és sortir i aprofitar les experiències externes a les que tenim accés i fer reforç, però no muntem una altra cosa, sortir bolets per sortir bolets, i aquesta ha estat també una mica la idea de l'Escola"
(Entrevista nº 8)

La reivindicació de la Bonnemaison. Aquest hagués estat un projecte que s'hagués pogut treballar des del barri i que segurament per la debilitat del propi moviment de dones d'aquest no s'ha pogut. Ja hem explicat en diverses ocasions quines han estat les reivindicacions de la Bonnemaison des dels moviments feministes i els grups de dones, doncs qui han liderat aquestes reivindicacions han estat dones d'altres barris i no del Casc Antic. No hi ha hagut dones, si ho han fet ha estat a títol individual, del barri que l'hagin reivindicat des del barri, perdent l'oportunitat d'expressar què és el que es voldria d'un espai així per dones al barri, què se'ls hi oferiria a aquestes, etc.

5.- REFLEXIONS FINALS

Un dels nostres objectius en començar aquest treball era que el mateix projecte esdevingués una eina de debat i d'intercanvi per a les dones del barri. Que partint de les nostres preguntes i incursions en les seves activitats i grups, elles es poguessin plantejar d'una manera més profunda com és la seva participació al barri, la seva presència com a dones en el teixit social del Casc Antic, la situació del moviment de dones al barri, etc.

A la pràctica, ens vam trobar que, moltes vegades, a les nostres converses amb aquestes dones, elles van interpretar que el que nosaltres volíem era formar un nou grup de dones al barri (cosa que mai havíem plantejat, ja que sempre ens presentàvem explicant els objectius del projecte, fins i tot a algunes els en vam passar una còpia) i que aquest era el motiu de la nostra presència a certs llocs i espais, la nostra participació en activitats organitzades al barri, i la nostra voluntat alhora d'establir relacions amb algunes entitats en concret. Davant d'aquestes expectatives, en un moment donat ens vam plantejar si el projecte complia més una funció de dinamització del propi grup d'investigadores que no pas de les dones del barri. Tenint en compte, a més a més que, en sentits diversos, nosaltres ens considerem també "del barri", vam discutir molt sobre les implicacions de les metodologies participatives, reprenent els objectius inicials del projecte.

Avaluant aquesta situació, trobem que el malentès podria estar relacionat amb la situació del moviment de dones del barri. És a dir, moltes de les nostres informants treballen amb dones, o/i per a les dones, i són conscients de la feblesa d'aquest moviment ampli de dones al Casc Antic. Encara que a elles els agradaria poder dedicar més esforços per tal d'enfortir-lo, no compten amb gaire temps ni recursos (materials i sobretot humans). I l'opinió més generalitzada és que el moviment de dones del barri no creixerà a partir de les dones que ja hi treballen, sinó quan arribi gent nova, gent jove, amb ganes de fer coses. Per això, en veure el nostre interès, que no va ser purament teòric, ja que vam estar bastant presents al barri i amb algunes dones durant uns mesos, i el nostre èmfasi constant en el tema de la participació de les dones, van interpretar això. En qualsevol cas, es tracta d'una hipòtesi que hauríem de contrastar.

Per una altra banda, sí, és cert que el projecte va facilitar -encara que menys del que esperàvem- un cert intercanvi entre dones del Casc Antic. Ens va resultar del tot impossible organitzar els grups de discussió amb dones que viuen al barri però participen en un altre àmbit, i amb dones no participants, de manera que aquestes vessants hauran de quedar per a properes investigacions. Però si es va portar a terme el grup amb dones participants al barri i, com a punt de trobada, el considerem molt valuós. Primer, perquè suposava una alternativa de coordinació i transmissió d'informació entre dones a d'altres mecanismes ja existents al barri, i on hi ha una presència, amb més o menys pes, de les administracions públiques. Segon, perquè hi van participar dones que mai no havien tingut contacte amb les altres i van poder contactar a partir d'aquí. Tercer, perquè allà vam conèixer el projecte d'iniciar un grup de dones per part de l'Escola d'Adults, projecte al qual totes vam decidir donar suport.

Hi ha tot una sèrie de línies d'investigació que ens hauria agradat de desenvolupar molt més, però a les que ja no hem pogut arribar.

Una de les més interessants és la que comprendria a les dones de col·lectius immigrants del barri, l'accés a les quals ha estat molt més difícil del que ens havíem pensat en un inici. La importància d'aprofundir amb aquestes dones es deu per una banda al fet que es tracta d'una població en constant creixement al barri; per una altra banda, perquè ens ha mancat poder fer sentir les seves veus, les quals ens aportarien una base per la comparació intercultural quan parlem de participació de dones al barri. Això ens permetria contrastar els arguments de les dones autòctones respecte a la participació o no participació de les immigrades.

A més a més, un dels fenòmens que hem constatat al llarg d'aquest treball, i en el coneixement del que caldria aprofundir, és el fet que hi ha moltes dones que no és que no participin, sinó que ho fan fora del barri. El barri, el territori ja no constitueix l'àmbit de treball i d'actuació, de participació, sinó que es fa fora del barri.

Sovint aquest és el cas de moltes dones joves que no se sumen a les propostes, entitats i activitats del barri on viuen o on treballen, però que en canvi es poden involucrar en altres entitats o iniciatives de fora del barri.

Aquest fenomen hauria de fer reflexionar a les parts. Per una banda algunes entitats “de sempre” no han sabut evolucionar i oferir a les noves generacions de dones (però segurament també es pot dir pels joves en general) un espai que els interessi, unes activitats o un tipus de grup que els hi sigui atractiu. Per una altra banda, el territori segurament ha deixat de ser un marc identitari per a les noves generacions de joves, sobretot de les que han vingut a viure ja d'adults, el barri és sovint un lloc on dormir, fer les compres, però no un espai de relació. I les generacions de joves que han nascut i s'han criat al barri sovint el deixen arribades a certa edat. És un barri que és considerat pels autòctons dur i que millorar a vegades significa canviar de barri, per tant aquestes generacions de joves autòctons sovint desapareixen del barri.

Al costat d'aquestes hi hauria també les dones que no participen ni al barri ni a fora del barri. Arribar aquestes dones suposaria plantejar-se unes noves estratègies d'aproximació molt diferents a les que hem utilitzat en aquest projecte: treball en xarxes, explotar contactes personals, contactar amb usuàries d'equipaments, etc.

A part d'això, caldria continuar treballant en un marc teòric apropiat des del qual establir les bases per investigar i fer propostes que facilitin la participació de les dones.

Finalment, les dones amb qui hem treballat aquests mesos han mostrat gran interès pels resultats d'aquest projecte. La nostra intenció és retornar l'informe final i utilitzar-lo per a continuar el debat amb elles al barri, i/o amb unes altres dones a diferents espais.

ANNEX 1

RELACIÓ D'ENTREVISTES

- 1- **R. S.** : Dona representant de la Vocalia de Dones de la AVV del Casc Antic. (14-6-2000)
- 2- **I. M.** : Dona responsable de l'Àrea de Dona. Serveis Personals de l'Ajuntament de Barcelona al Casc Antic. (22-5-2000)
- 3- **C. F.** : Presidenta del Pla Integral (14-6-2000)
- 4- **E. C.** : President de la Plataforma Entitats de la Ribera (28-6-2000)
- 5- **A. J.** : Home representant de l'Associació de Comerciants del Carrer Carders (29-6-2000)
- 6- **C. H.** : Dona representant de la Coordinadora de Veïns del Casc Antic (4-7-2000)
- 7- **C. B.** : Dona representant de l'Escola de'Adults (5-6-2000)
- 8- **T. i A.**: Educadores a l'antic grup de dones de l'Escola d'Adults (20-7-2000)
- 9- **P. M.** : Dona representant de Prisba (11-7-2000)
- 10- **LL. V.** : Dona antic membre de grup de dones al barri, actual propietària d'un comerç al Casc Antic. (27-7-2000)
- 11- **P. G.** : Dona representant de SURT-FLORS (16-10-2000)
- 12- **A. C.** : Directora de la Biblioteca Popular F. Bonnemaison (20-10-2000)
- 13- **E. G.**: Dona representant de TRIA (11-10-2000)
- 14- **M.S.** : Dona representant del Centre Cívic

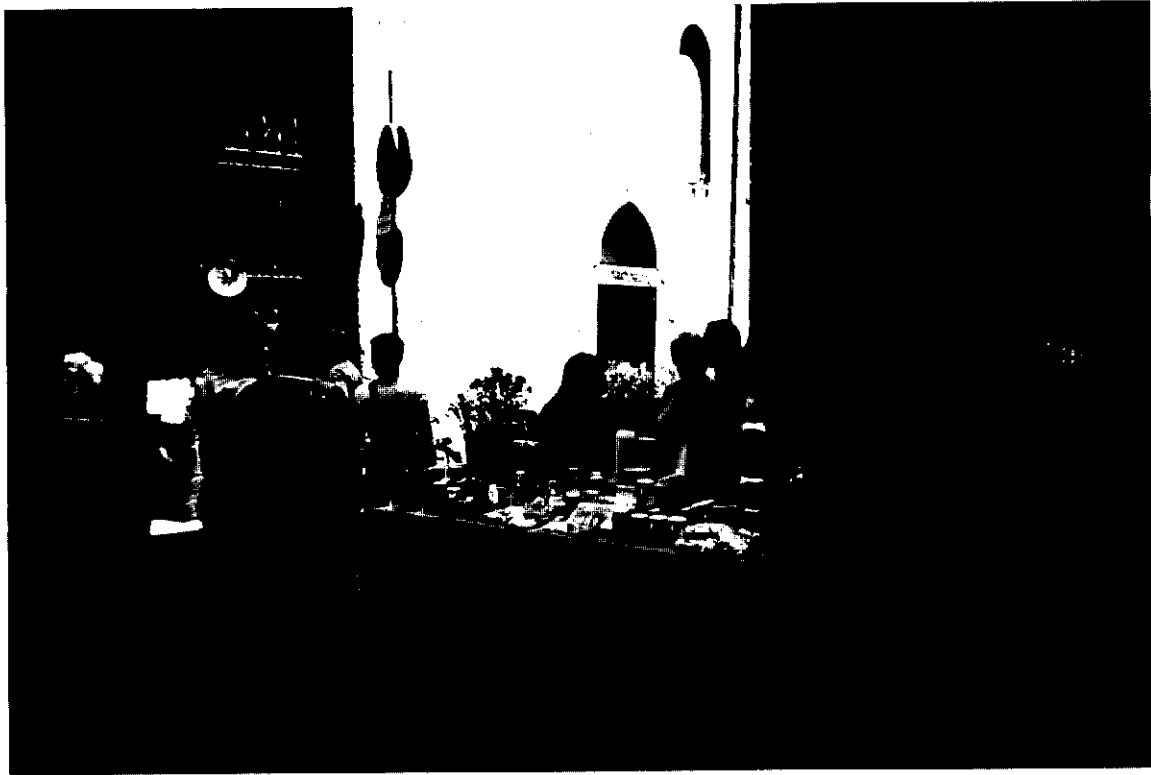
Nº 1

Nº 2

Nº 3

Nº4

Nº5

Nº 6

Nº 7